

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
SARAJEVO

**ALTERNATIVNI OBLICI ZAŠTITE DJECE BEZ
RODITELJSKOG STARANJA S POSEBNIM OSVRTOM NA
KANTON SARAJEVO**

-Magistarski rad-

Kandidatkinja:

Nasiha Pleh

Mentorica:

Prof. Dr. Borjana Miković

Sarajevo, septembar, 2024.

NASIHA PLEH - ALTERNATIVNI OBLICI AŠTITE DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA
S POSEBNIM OSVRTOM NA KANTON SARAJEVO

SADRŽAJ

Uvod	2
Prvi dio	4
Metodološki okvir rada	4
1. Problem istraživanja	5
2. Predmet istraživanja	5
3. Ciljevi istraživanja.....	5
3.1. Naučni ciljevi istraživanja	6
3.2. Društveni ciljevi istraživanja.....	6
4. Sistem hipoteza.....	7
4.1. Generalna hipoteza.....	7
4.2. Posebne - pojedinačne hipoteze	7
5. Metode istraživanja.....	7
6. Vremensko (prostorno) određenje istraživanja.....	8
Drugi dio	9
Dijete bez roditeljskog staranja: historijski pregled, značaj porodice i uzroci gubitka roditeljskog staranja	9
7. Briga o djeci bez roditeljskog staranja kroz historiju	10
8. Značaj porodice za normalan razvoj i rast djeteta	13
9. Uzroci gubitka roditeljskog staranja.....	14
Treći dio	18
Dijete bez roditeljskog staranja u međunarodnim dokumentima kao i zakonodavstvu FBiH	18
10. Međunarodni dokumenti.....	19
10.1. UN konvencija o pravima djeteta	19
10.2. Smjernice UN za alternativno zbrinjavanje djece	20
11. Zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine.....	22
Četvrti dio	25
Alternativni oblici zaštiti djece bez roditeljskog staranja	25
12. Starateljstvo	26
13. Institucionalno zbrinjavanje.....	27
14. Hraniteljstvo.....	29
15. Usvojenje	32

Peti dio	35
16. Rezultati istraživanja	35
17. Zaključak.....	54
18. Literatura	57
Skraćenice	
Popis grafikona	
Prilog: Anketni upitnik	

Uvod

Svako dijete od trenutka rođenja trebalo bi biti okruženo ljubavlju, toplinom i brigom svoje porodice posebno roditelja kako bi njegov rast, razvoj, socijalizacija i usvajanje opšte-društvenih normi bili optimalni što je ključna pretpostavka da će u odrasloj dobi biti zdrava i društveno korisna osoba. Ovakav pristup potenciran je i u UN Konvenciji o pravima djeteta (1989), koja već u svojoj Preambuli ističe "da dijete u cilju potpunog i sukladnog razvoja ličnosti, treba da raste u porodičnoj atmosferi sreće, ljubavi i razumijevanja". U istom kontekstu, također, u Preambuli Konvencija o pravima djeteta (KPD), naglašava se značaj porodice kao osnovne ćelije društva i prirodne sredine za razvoj i blagostanje svih njenih članova, a djece posebno gdje se navodi da porodici "treba da bude pružena neophodna zaštita i pomoć kako bi mogla u potpunosti da preuzme odgovornost u zajednici". Drugim riječima, prema KPD porodici kao osnovnoj ćeliji društva, odnosno zajednici bez koje društvo ne bi moglo ni postojati neophodna je pomoć tog istog društva kako bi ona na što je moguće bolji način obavljala svoje brojne funkcije. To se posebno odnosi na porodicu s djecom, ali i na djecu koja iz različitih razloga nemaju mogućnost da žive u skladnom porodičnom okruženju obasuta ljubavlju i brigom svojih najbližih. U ovom kontekstu KPD u svojim odredbama normira:

1. Dijete koje je privremeno ili trajno lišeno porodične sredine ili kome u njegovom najboljem interesu nije dozvoljeno da ostane, u tom krugu ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć države,
2. Države članice u skladu sa svojim nacionalnim zakonima, obezbjeđuju alternativno staranje za takvo dijete. Takvo staranje treba da obuhvata, između ostalog smještaj u drugu porodicu, kefah prema islamskom pravu, usvojenje ili, ako je neophodno, smještaj u odgovarajuće ustanove za brigu o djeci. Pri razmatranju rješenja, treba obraditi dužnu pažnju i na činjenicu da je poželjan kontinuitet u podizanju djeteta, kao i na etničko, vjersko, kulturno i lingvističko porijeklo djeteta (čl.20).

Budući da u BiH, kao i u svim državama svijeta, postoji određeni broj djece bez roditeljskog staranja, odnosno djeca koja iz različitih razloga ne mogu živjeti sa svojim roditeljima i u svom porodičnom okruženju primjena nekog od oblika alternativne zaštite, u skladu sa odredbama odgovarajućeg zakonodavstva, od strane društva je jedino rješenje. S tim u vezi, budući da sva djeca bez roditeljskog staranja nisu homogena grupa, nego se razlikuju ne samo u odnosu na dob i spol nego i u odnosu na uzroke nastanka gubitka roditeljskog staranja, ali i u odnosu na specifične psihičke i fizičke karakteristike, te poseban psihofizički razvoj i

psihičke traume svakog od njih pojedinačno. Princip poštivanja najboljih interesa djeteta je ključni kod donošenja odluke organa starateljstva, odnosno CZS Centra za socijalni rad (CZS) kojim oblikom zaštite obuhvatiti dijete, što se u praksi uvijek ne može ispoštovati zbog toga što poštivanje principa najbolji interes djeteta profesionalce u CZS nerijetko dovodi u različite dileme, iako svaki od njih, uz izneseno mišljenje djeteta koje je dovoljno psihofizički zrelo zna procijeniti koji je to najbolji interes kod donošenja odluke o primjeni nekog od alternativnih oblika njegovog zbrinjavanja. Stoga se u praksi događa da kod donošenja odluke kojim oblikom alternativne zaštite deinstytucije – da to uslovljavaju deinstitucionalni način zbrinjavanja djeteta tako da se nerijetko institucionalni način zbrinjavanja djeteta posebno mlađeg uzrasta. Navedeno stanje je gotovo identično u oba entiteta i distriktu, ali čini se i u Kantonu Sarajevo gdje je prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, u 2021. godini zbrinuto, odnosno nekim od alternativnih oblika zbrinjavanjem obuhvaćeno ukupno 306 djece bez roditeljskog staranja, što je nešto manje od jedne petine ukupnog broja (1636) ove skupine djece na području Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) u istoj godini.

Uz navedeno, prema važećem zakonodavstvu u FBiH alternativni oblici zaštite djeteta bez roditeljskog staranja mogu se podijeliti na:

- a) Institucionalno zbrinjavanje (smještaj djeteta u neku od ustanova socijalne zaštite za njihovo zbrinjavanje) i
- b) Vaninstitucionalno zbrinjavanje - starateljstvo (usvojenje i hraniteljstvo), s tim da je starateljstvo osnovni oblik zaštite svakog pojedinačnog djeteta bez roditeljskog staranja u skladu sa aktuelnim zakonodavstvom FBiH ali i sa UN Smjernicama za alternativnu zaštitu djece.

U istom kontekstu, iako imaju dugu tradiciju vaninstitucionalni oblici zaštite djece bez roditeljskog staranja u FBiH, ali i Kantonu Sarajevo još nisu dovoljno razvijeni, što se posebno odnosi na usvojenje i hraniteljstvo. Pritome, danas, je čak i u Kantonu Sarajevo sve prisutnija pojava da se djeca zbog izloženosti siromaštvu, izmještaju iz porodičnog okruženja i zbrinjavaju u okviru alternativne zaštite, što upućuje posebno na nizak nivo društvene pomoći porodici s djecom. S druge strane, danas u BiH nije rijetka pojava da zbog nezaposlenosti, socijalne nesigurnosti i siromaštva roditelji napuštaju sopstvenu djecu koja često budu smještena u institucije.

Prvi dio
Metodološki okvir rada

1. Problem istraživanja

Svrha primjene alternativnih oblika zaštite djeteta bez roditeljskog staranja je da se djetetu koje iz različitih razloga ne može živjeti u biološkoj porodici pruži odgovarajuća društvena briga, koja je u njegovom najboljem interesu. Kod donošenja odluke kojim oblikom alternativne zaštite obuhvatiti, odnosno zbrinuti dijete bez roditeljskog staranja profesionalci u CZSR uvijek trebaju pitati dijete za mišljenje, ukoliko je sposobno formirati ga. S tim u vezi, prije donošenja odluke o zbrinjavanju svako dijete bez roditeljskog staranja treba staviti pod starateljstvo, čija je svrha zamjena roditeljskog staranja, a potom djetetu imenovati staratelja, čija je obaveza vršenje dužnosti koje roditelji imaju prema djeci: briga o djetetovoj ličnosti, zdravlju i obrazovanju, zastupanje i osposobljavanje za samostalan život. Budući da je naučno dokazan štetan uticaj institucionalnog zbrinjavanja, posebno djeteta predškolskog uzrasta, sukladno najboljim interesima djeteta, u praksi treba preferirati hraniteljstvo i usvojenje, ali istovremeno raditi i na izmjeni porodičnih prilika kako bi se dijete iz hraniteljske porodice ili institucije što je moguće prije vratilo u biološku porodicu, ukoliko ona postoji.

2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu, pored analize odgovarajućeg zakonodavstva iz oblasti porodičnog prava i socijalno pravne zaštite posebno je praksa Javne ustanove Kantonalni centar za socijalni rad u Sarajevu JUKCSR u oblasti primjene alternativnih oblika zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja. Sukladno tome, predmet istraživanja bazirat će se i na analizi dosljedne primjene zakonskih odredaba i postojećih pravnih akata, koji se odnose na ovu oblast, ali i na sagledavanje stanja u djelu poštivanja principa najbolji interesi djeteta, kao i principa participacije, odnosno prava djeteta na mišljenje i njegovo učešće u donošenju odluke kojim oblikom zbrinjavanja će biti obuhvaćeno. Uz navedeno, predmet istraživanja biti će i ostvarivanje zadataka imenovanog staratelja, posebno u djelu brige o ličnosti, zdravlju, školovanju i zastupanju šticenika.

3. Ciljevi istraživanja

Ciljevi istraživanja zavise od nivoa prethodnog saznanja, o svojstvu i dimenziji predmeta istraživanja. S tim u vezi, budući da je u ovom radu u pitanju teorijsko empirijsko istraživanje, nastojat će se doći kako do teorijskog, tako i empirijskog saznanja. Drugim riječima, ciljevi istraživanja su naučni, te kao takvi imaju ulogu i funkciju u naučnom saznanju, dok društveni ciljevi preferiraju primjenjivost samog istraživanja.

3.1. Naučni ciljevi istraživanja

Naučni cilj istraživanja zahtjevaju naučni pristup i opis stanja koje se istražuje na osnovu podataka određene klasifikacije, odnosno oblika – alternativnih oblika zaštite djeteta bez roditeljskog staranja. Sukladno tome naučni ciljevi su:

1. Utvrditi koji se oblici alternativne zaštite djeteta bez roditeljskog staranja primjenjuju najčešće u praksi kako i na koji način se utvrđuju najbolji interesi djeteta, te da li se u svakom pojedinačnom slučaju zbrinjavanja djeteta bez roditeljskog staranja poštuje njegov najbolji interes.
2. Ukazati na važnost preferiranja vaninstitucionalnih oblika zbrinjavanja djeteta bez roditeljskog staranja, posebno hraniteljstva s obzirom da se njegovom primjenom dijete bez roditeljskog staranja smješta u odgovarajuću hraniteljsku porodicu koja u biti preuzima funkciju njegove biološke porodice.
3. Ukazati na naučni značaj obrađivanih problema, budući da zbrinjavanje djeteta bez roditeljskog staranja pored različitih pristupa teorijske naravi u okviru različitih naučnih disciplina npr. socijalne zaštite, porodičnog prava, pedagogije, psihologije itd., koje preferiraju vaninstitucionalne oblike zbrinjavanja ima za cilj da pruži i empirijsku osnovu da hraniteljstvo poslije usvojenja predstavlja najoptimalniji oblik zaštite ove skupine djece. To posebno što se njegovom primjenom ne podrazumijeva trajno zbrinjavanje djeteta, nego što je moguće izvjesnija perspektiva da se dijete vrati u biološku porodicu, kad se za to, nakon kontinuiranog rada profesionalaca CSR, s ovom porodicom steknu neophodni uslovi.

3.2. Društveni ciljevi istraživanja

Društveni ciljevi istraživanja u ovom magistarskom radu su:

1. Jačanje društvene svijesti o važnosti preferiranja vaninstitucionalnih oblika zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, koji u svakom pojedinačnom slučaju moraju biti u najboljim interesima djeteta.
2. Ukazivanje na neophodnost rada CZSR sa biološkom porodicom djeteta, bez roditeljskog staranja koje je zbrinuto/obuhvaćeno nekim od oblika alternativne zaštite, ali i na neophodnost društvene podrške, posebno u dijelu obezbjeđenja osnovnih socioekonomskih mogućnosti biološke porodice kako bi se dijete što je moguće prije vratilo u prirodni porodični ambijent.

3. Ukazati na obavezu CZSR da stvori neophodne pretpostavke za održavanje kontinuiranog odnosa i kontakta djeteta bez roditeljskog staranja, koje je obuhvaćeno nekim od oblika alternativne zaštite, sa članovima njegove biološke porodice.

4. Rezultati dobijeni istraživanjem mogu poslužiti ustanovama socijalne zaštite, posebno CZSR, kao i nevladinom sektoru za slična istraživanja, ali i kao inicijativa za moguće dopune odgovarajućih odredaba zakona i drugih javnih propisa iz oblasti zaštite djece bez roditeljskog staranja.

4. Sistem hipoteza

4.1. Generalna hipoteza

H: Sva djeca bez roditeljskog staranja obuhvaćena su starateljstvom kao osnovnim oblikom alternativne zaštite, s tim da je hraniteljstvo najzastupljeniji oblik zbrinjavanja, posebno djeteta školskog uzrasta, institucionalni smještaj je najprisutniji kod najmlađe skupine ove djece, pri čemu je usvojenje zastupljeno u gotovo zanemarivom broju.

4.2. Posebne - pojedinačne hipoteze

H1: U zakonodavstvu FBiH ne postoji jedinstvena definicija djeteta bez roditeljskog staranja kao ni jedinstvena baza podataka o ovoj skupini djece, što može imati za posljedicu primjenu neodgovarajućeg oblika alternativne zaštite za jedan broj ove djece.

H2: Poštivanje principa najbolji interesi djeteta u svakom pojedinačnom slučaju zbrinjavanja djeteta bez roditeljskog staranja u praksi CZSR nije uvijek moguće primijeniti, budući da odluka o zbrinjavanju djeteta, odnosno obuhvat određenim oblikom alternativne zaštite zavisi od sveukupnih društvenih okolnosti, dobi djeteta, njegovog zdravstvenog stanja i posebno broja hraniteljskih porodica.

H3: Posljedica ukupnog stanja politike o zaštiti djece bez roditeljskog staranja u FBiH je da se najveći broj djece mlađe od 5 godina smješta u institucije.

H4: Zbog izrazito komplikovane procedure usvojenja djeteta, ali i nerealnih zahtjeva potencijalnih usvojitelja, u smislu „biranja djeteta“ na području FBiH kao i u Kantonu Sarajevo godišnje se realizira mali broj usvojenja u odnosu na ukupan broj djece bez roditeljskog staranja podobne za usvajanje.

5. Metode istraživanja

Kako bi uspješno odgovorili na postavljene ciljeve i zadatke, ali i dokazali održivost postavljenih hipoteza u ovom radu će se koristiti sljedeće metode istraživanja:

Osnovne metode su: analiza, apstrakcija, dedukcija, generalizacija, sinteza, konkretizacija i indukcija. Od pobrojanih metoda najzastupljenija će biti analiza.

Opšte-naučne metode, od kojih izdvajamo: metodu modelovanja, statističku metodu i hipotetičko deduktivnu metodu, također, će biti korištene u ovom radu. Metoda analize (sadržaja) koristit će se u svim fazama istraživanja. Ovom metodom će se, uz odgovarajuću literaturu, proučavati i analizirati različiti izvori vezani za alternativnu zaštitu djece bez roditeljskog staranja. Metode ispitivanja biće korištene na način da će se u okviru njih kao tehnika koristit posebno anketiranje. Jedan dio podataka o alternativnoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja prikupit će se putem anketnog upitnika, s tim da će postavljena pitanja biti u vezi sa predmetom istraživanja ili pitanja u vezi sa mišljenjem ispitanika. Ispitanici će na njih odgovarati pismeno.

6. Vremensko (prostorno) određenje istraživanja

Planirano vrijeme za provođenje ovog istraživanja će biti realizirano u JUKCSR odnosno u opštinskim službama socijalne zaštite koje su sastavni dio KCSR. Planirano vrijeme za provođenje istraživanja je 2 mjeseca (april – juli 2024. godine). Istraživanjem će biti obuhvaćeno najmanje 30 ispitanika, različitih profila, profesionalaca koji su zaposleni u KCSR, među kojima i jedan broj imenovanih staratelja djece bez roditeljskog staranja.

Drugi dio

**Dijete bez roditeljskog staranja: historijski pregled, značaj porodice i
uzroci gubitka roditeljskog staranja**

7. Briga o djeci bez roditeljskog staranja kroz historiju

Briga o djeci bez roditeljskog staranja ima duboke korijene u historiji čovječanstva, obuhvatajući različite kulture, društvene strukture i ekonomske okolnosti. Razumijevanje ovog aspekta društvenog razvoja je ključno za analizu kako su se razvijali koncepti humanosti, zaštite i prava djece kroz stoljeća. Počev od antičkog društva, do starog Rima i Grčke, briga o djeci bez roditeljskog staranja često je bila zadatak šire zajednice ili rođaka. U Grčkoj su hramovi i religiozne institucije igrale važnu ulogu u zbrinjavanju djece bez roditeljskog staranja, dok su u Rimu, zbog čestih ratova i osvajanja, broj djece bez roditeljskog staranja bio znatan. Djeca bez roditelja su ponekad završavala kao robovi ili su bila prepuštena ulici, gdje su preživljavala zahvaljujući milostinji. Međutim, rimski zakon je dozvoljavao usvajanje, što je bila jedna od prvih formalizovanih metoda brige o siročadima, omogućavajući im integraciju u nove porodice. U Srednjem vijeku dolazi do značajne promjene u pristupu brizi o siročadima. Sa usponom hrišćanstva, crkva je preuzela vodeću ulogu u zaštiti najranjivijih članova društva. Manastiri i crkvene ustanove osnivaju prva sirotišta, gdje su djeca dobijala osnovnu brigu, obrazovanje i moralne smjernice. Ove institucije su često bile jedini izvor pomoći za napuštenu djecu i djecu bez roditeljskog staranja, pružajući im utočište u vremenu kada su društvene mreže podrške bile ograničene. (Buljubašić, 2004)

Industrijalizacija i urbanizacija tokom 17. i 18. stoljeća donose nove izazove i promjene u brizi o djeci bez roditeljskog staranja. U Engleskoj, uspostavljanje radnih kuća (workhouses) postaje uobičajena praksa. Iako su ove ustanove pružale sklonište, uslovi života i rada u njima su često bili teški i neljudski. Djeca su bila primorana da rade u fabrikama i rudnicima, što je dodatno otežavalo njihov položaj. Međutim, period prosvjetiteljstva donosi i prve reforme. Francuska revolucija donosi ideje o pravima djeteta i važnosti zaštite mladih. Ove ideje postavljaju temelje za buduće zakonske regulative i specijalizovane institucije za brigu o djeci. Tokom 19. stoljeća, industrijska revolucija donosi ogromne društvene i ekonomske promjene. Porast broja siročadi u gradovima dovodi do osnivanja brojnih sirotišta i drugih oblika institucionalne brige. U mnogim zapadnim zemljama, zakonodavstvo počinje da reguliše radnu eksploataciju djece, što rezultira boljim uslovima života za djecu bez roditeljskog staranja. Reformatori, poput Charlesa Loring Bracea u Sjedinjenim Američkim Državama, osnivaju organizacije kao što je Children's Aid Society. Ove organizacije rade na pronalaženju porodica za djecu bez roditeljskog staranja, omogućavajući im da odrastaju u porodičnom okruženju umjesto u institucijama. (Buljubašić, 2004)

Poslijeratni period nakon Drugog svjetskog rata donosi novu dimenziju brige o djeci bez roditeljskog staranja. Međunarodna zajednica prepoznaje potrebu za globalnom akcijom, što dovodi do osnivanja UNICEF-a, organizacije koja se posvećuje zaštiti prava djece širom svijeta. UNICEF i druge međunarodne organizacije rade na postavljanju standarda za brigu o djeci i pružanju pomoći državama u razvoju da uspostave efikasne sisteme zaštite. Jedan od ključnih pomaka u ovom periodu je koncept deinstitucionalizacije. U mnogim zapadnim zemljama dolazi do prelaska sa institucionalne brige na porodične oblike smještaja, kao što su hraniteljske porodice i usvojenje. Ovaj pristup je zasnovan na istraživanjima koja pokazuju da djeca najbolje psihički i fizički rastu i razvijaju se u porodičnom okruženju koje pruža stabilnost i emocionalnu podršku.

Savremeni pristupi brizi o djeci bez roditeljskog staranja fokusiraju se na zaštitu prava djece, porodični smještaj i integraciju djece u zajednicu. KPD postavlja globalne standarde o pravu djeteta uz naglasak da svako dijete ima pravo da živi sa svojim roditeljima pri čemu će države, stranke osigurati da se dijete ne odvajaju od svojih roditelja protiv njihove volje, osim kada nadležne vlasti pod sudbenim nadzorom odluče, u skladu s važećim zakonima i postupcima, da je odvajanje potrebno radi dobrobiti djeteta. Takva odluka može biti naročito potrebna u posebnim slučajevima, kao što su zloraba roditeljskog položaja ili zanemarivanje djeteta, ili pak kad roditelji žive odvojeno, a mora se donijeti odluka o mjestu djetetova prebivališta.

Pri tome, svakom postupku koji se vodi u skladu sa navedenim, svim zainteresiranim stranama mora se omogućiti sudjelovanje i izjašnjavanje.

Također, državne stranke poštivat će pravo djeteta koje je odvojeno od jednoga ili oba roditelja da redovito održava osobne i neposredne odnose s oba roditelja ako se time ne ugrožava njegova dobrobit.

Ako je odvajanje posljedica bilo kojega postupka što ga je pokrenula država stranka, primjerice pritvora, zatvora, progona, izručenja ili smrti jednog ili oba roditelja (uključujući i smrt koja je uslijedila iz bilo kojega razloga dok je osoba pod nadzorom države), država stranka će na podnesen zahtjev pružiti roditeljima, djetetu ili, ako je potrebno, drugom članu obitelji, potrebne obavijesti o boravištu odsutnog člana(ova) obitelji, osim kad bi pružanje takve obavijesti moglo štetiti dobrobiti djeteta. Države stranke osigurati će nadalje da podnošenje takvog zahtjeva samo po sebi nema štetne posljedice po zainteresiranu osobu ili osobe. (čl.9 sl. 1,2,3 i 4)

Danas, briga o djeci bez roditeljskog staranja predstavlja složen izazov koji zahtjeva multidisciplinarni pristup i saradnju između vlada, nevladinih organizacija, međunarodnih agencija i lokalnih zajednica. Savremeni sistemi zaštite djece usmjereni su na osiguravanje da svako dijete ima pravo na porodično okruženje, pristup obrazovanju, zdravstvenu zaštitu i pravnu zaštitu. Jedan od glavnih savremenih pristupa je deinstitucionalizacija, koja se fokusira na smanjenje broja djece u velikim institucijama i njihov prelazak u manje, porodične oblike smještaja kao što su hraniteljske porodice ili usvajanje. Istraživanja su pokazala da djeca koja odrastaju u porodičnom okruženju imaju bolje emocionalne i socijalne rezultate u poređenju sa onima koja provode djetinjstvo u institucijama. (Laklija, 2011)

Tijela UN, posebno UNICEF, kao i međunarodne nevladine organizacije npr. Save the Children i SOS Dječija sela, imaju bitnu ulogu u postavljanju standarda i pružanju pomoći državama u razvoju da uspostave efikasne sisteme zaštite djece. U ovom kontekstu KPD predstavlja najvažniji međunarodni dokument koji definiše prava djeteta i obaveze država članica da osiguraju zaštitu i brigu za svako dijete pojedinačno. U različitim dijelovima svijeta, pristupi brizi o djeci bez roditeljskog staranja variraju u zavisnosti od kulturnih, ekonomskih i političkih uslova. U mnogim afričkim i azijskim zemljama, tradicionalne zajednice i dalje imaju značajnu ulogu u zbrinjavanju djece bez roditeljskog staranja. Međutim, visoke stope siromaštva, bolesti poput HIV/AIDS-a, i konflikti često dodatno otežavaju situaciju, povećavajući broj djece bez roditeljskog staranja i smanjujući resurse dostupne za brigu.

Savremeni pristupi brizi o djeci bez roditeljskog staranja sve više uključuju upotrebu tehnologije za praćenje, edukaciju i pružanje podrške ovoj skupini djece. Digitalne platforme omogućavaju lakše praćenje djece u hraniteljskim porodicama, tako da i socijalni radnici mogu da brzo reaguju na bilo kakve probleme. Online obrazovni programi i e-učenje pružaju djeci priliku da nastave obrazovanje čak i u teškim uslovima. Za očekivati je da će u budućnosti, izazovi u brizi o djeci bez roditeljskog staranja zahtijevati kontinuiranu posvećenost i inovativne pristupe. Klimatske promjene, migracije i globalne zdravstvene krize, kao što je iskustvo sa pandemijom COVID-19, dodatno će iskomplikovati situaciju, stvarajući nove generacije djece koja su u potrebi za zaštitom. Međutim, čini se da globalna zajednica pokazuje sve veću svijest o važnosti zaštite djece i ostvarivanja njihovih prava. Međunarodne konvencije, različiti regionalni sporazumi i lokalne inicijative zajedno doprinose stvaranju sistema koji su sve više sposobni da odgovore na potrebe djece bez roditeljskog staranja.

8. Značaj porodice za normalan razvoj i rast djeteta

Prema porodičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine (PZFBiH) porodica je životna zajednica roditelja i djece i drugih krvnih srodnika, srodnika po tazbini, usvojlaca i usvojenika i osoba iz vanbračne zajednice, ako žive u zajedničkom domaćinstvu (čl. 2). U porodici se ostvaruju temelji cjelokupnog čovjekovog života, ona nije samo najvažnija i najprirodnija primarna sredina neophodna za pravilan razvoj i formiranje djeteta nego, prema brojnim pokazateljima i rezultatima istraživanja, trajno određuje uspjeh djeteta u izvan porodičnom užem i širem okruženju. Također, kao prirodna zajednica porodica je i zajednica vrlo slojevita u kojoj se razvija osobnost djeteta i čitav sklop odnosa u njoj i izvan nje. (Ćatić, 2004) Budući da se u definiranoj porodici najčešće ističe njen značaj kao osnovne društvene grupe/zajednice, koja ima vitalnu važnost za svakog svog člana, a posebno za djecu, specifičnost djeteta bez roditeljskog staranja je u tome da ono puno duže nego djeca koja žive u porodičnom okruženju trebaju podršku u savladavanju svakodnevnih zadataka i obaveza. Stoga i uvjerenje da hraniteljska porodica za djecu bez roditeljskog staranja predstavlja temelj njihovog ostvarenja i boljeg uključivanja u širu društvenu zajednicu. Pritom je biološka porodica nezamjenjiva sredina u životu pojedinca, u životu djeteta i temeljni je faktor za njegov normalan rast i razvoj.

Odgojna funkcija porodice je njena najstarija, ali i najvažnija funkcija, budući da u njoj dijete od samog dolaska na svijet dobiva „temelje” odgoja. S tim u vezi neki autori (Maleš, 2003) opravdano navode da ja porodica prva sredina u kojoj se počinje odgoj, odnosno u kojoj dijete stiče vještine za život u zajednici. Porodica je također heterogena sredina, društvo u malom gdje dolaze do izražaja različiti oblici emocija i postupaka: ljubav, mržnja, solidarnost, rivalstvo, egoizam itd. Stoga porodica, zavisno od tipa i dinamike unutar nje, ljubavi, brige i sigurnosti, može imati presudnu ulogu u formiranju zdrave ili neuravnotežene ličnosti, a u isto vrijeme može pružiti nesumnjive potencijale koji se mogu iskoristiti u procesu rehabilitacije. Svako dijete koje nauči svoj maternji jezik do treće godine, već je savladalo jedan od najtežih mentalnih izazova i ima kapacitete i sposobnosti da dalje nepreduje i razvija svoje specifične talente. Roditelji i društvo samo moraju da mu pomognemo da to uradi i tako dosegne svoje biološke potencijale.

Novija istraživanja pokazuju da inteligencija ljudskog bića ne zavisi samo od broja nervnih ćelija (genetski potencijal), nego i od broja veza među neuronima. Sazrijevanje mozga je intenzivno u najranijem periodu djetinjstva i u preko 50% slučajeva je završeno do 4-5 godine djeteta.

Ukoliko u tom periodu ne bude podstaknut razvoj njegovih sposobnosti, može se usporiti ili oštetiti razvoj pojedinih funkcija. Stoga korištenje punog potencijala ljudskog uma tokom ključnog perioda djetinjstva, zajedno sa posvećenim roditeljima i vaspitačima, otvaraju vrata ka kreativnijem učenju, bržem sazrijevanju i lakšem otkrivanju i razvijanju sposobnosti. Time se na vrijeme djeca pripremaju za izazove koji ih čekaju u životu, što je za djecu bez roditeljskog staranja od posebne važnosti. (Masleša, 2023).

Susret sa školom, vršnjacima i nastavnicima za svako dijete predstavlja izlazak iz porodičnog okruženja, a za dijete bez roditeljskog staranja izlazak iz institucije ili hraniteljske porodice i susret sa širom društvenom zajednicom što za ovo dijete može biti dodatno stresan. Stoga, zadatak škole jeste pružiti odgovarajuću pomoć u pravilu su nastavnici i porodica jeste brzo prevladavanje teškoća i brza socijalizacija učenika i djece bez roditeljskog staranja stresna. Odgajatelji iz institucija u većini slučajeva pomažu brzom adaptaciji na novu sredinu.

Budući da je porodica prvo sigurno, odgojno i socijalizirajuće okruženje za djecu, koje se ne može nadomjestiti niti jednim drugim okruženjem, narušavanje temeljnih vrijednosti porodične kohezije može ostaviti drastične posljedice na dijete. Potrgane socijalne porodične veze često praćene zlostavljanjem djece, nasilničkim ponašanjem i porastom asocijalnih oblika ponašanja, socijalne dezorjentiranosti i činjenja kaznenih djela, što nesporno utiču na brigu o djeci i neodgovarajuće roditeljsko ponašanje prema njima. Stoga je neophodno izgraditi čitav sistem društvene zaštite porodice koji uključuje ne samo jačanje kvalitetnih i poticajnih odnosa među njenim članovima, poboljšanje roditeljskih znanja i vještina, odnosno unapređenje njezine odgojne funkcije porodice nego i širu društvenu pomoć i brigu. (Maleš, 2003).

9. Uzroci gubitka roditeljskog staranja

Uzroci uslijed kojih djeca ostaju bez roditeljskog staranja mogu se razvrstati u dvije grupe: a) Vezani za ličnost roditelja; b) Vezani za ličnost djeteta.

Kao uzroci povezani sa ličnošću roditelja u literaturi se najčešće navode: uzroci pravne prirode, faktički uzroci, uzroci socijalne prirode, uzroci koji se ogledaju u porodičnoj patologiji i uzroci zdravstvene prirode. U istom kontekstu, PZFBiH navedeno je da se roditelji zajednički, sporazumno i ravnopravno staraju o djetetu. Također, o djetetu će se starati samo jedan roditelj, ukoliko je drugi roditelj: umro, proglašen umrlim, spriječen da se stara, nepoznatog boravišta, ako mu je oduzeto roditeljsko staranje ili mu je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost (čl.141. stav 1. i.). Dakle, razlozi uslijed kojih se roditelj ne može starati o djetetu mogu biti faktičke i pravne prirode.

Faktička spriječenost roditelja postoji u slučaju njegove smrti ili proglašenja umrlim, u slučaju kada mu je boravište nepoznato, te u drugim slučajevima kada je spriječen starati se o djetetu, npr. kada je duže odsutan zbog liječenja ili izdržavanja kazne zatvora, ili kada je bolestan od teške ili zarazne bolesti i slično. (Habul, 2012) Navedeni uzroci, koji roditelja spriječavaju da vrši roditeljsko staranje, oni su činjenične prirode, te je stoga organu starateljstva, odnosno CSR ostavljeno da ocijeni da li su prisutni ili nisu. Ukoliko organ starateljstva, utvrdi njihovo postojanje, obavezan je donijeti odluku o stavljanju djeteta pod starateljstvo.

Dijete ostaje bez roditeljskog staranja u slučaju smrti roditelja (oba roditelja ili jednog od njih, ukoliko na strani drugog roditelja postoji neki drugi razlog koji ga spriječava u vršenju roditeljskog staranja), te mu je zbog toga neophodno pružiti zaštitu putem starateljstva, dok se ne stvore uvjeti da dijete bude usvojeno, uz pretpostavku da je ono podobno za usvojenje. U ovom slučaju najbolji interes djeteta oslanja se imenovanjem njegovog bliskog srodnika za staraoca, pod pretpostavkom da će zbog blizine srodstva najuspješnije obavljati dužnosti staraoca.

Jedan od uzroka da dijete bude bez roditeljskog staranja je to kada su roditelji nepoznati, odnosno kada po rođenju djeteta nije utvrđeno materinstvo i očinstvo, ili kada je materinstvo i očinstvo uspješno osporeno, te u slučaju kada je prebivalište njegovih roditelja nepoznato.

U navedenim slučajevima dijete ostaje bez roditeljske zaštite, nezbrinuto je te je neophodno da zaštita bude što prije osigurana kako bi bile spriječene štetne posljedice za dijete. Dijete čiji su roditelji odsutni, spriječeni ili nesposobni redovno se starati djetetu, stavit će se pod starateljstvo kada roditelji nisu povjerali njegovu čuvanje i odgoj osobi za koju je organ starateljstva utvrdio da ispunjava uslove za staraoca. Neke od situacija, u kojima roditelji postaju odsutni, spriječeni i nesposobni starati se o djetetu su odlazak na privremeni rad u inostranstvo, teška ili zarazna bolest, odlazak na liječenje u zdravstvenu ustanovu ili izdržavanje kazne zatvora.

Pravna spriječenost, odnosno smetnja pravne prirode je oduzeto roditeljsko staranje, te oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost. Roditelj kojem je oduzeta poslovna sposobnost nije u stanju starati se ni o svojim pravima i interesima, tako da je u pravnoj nemogućnosti brinuti se i o djetetu. Uz oduzimanje, smetnja je i ograničenje poslovne sposobnosti, o čemu sud donosi rješenje onda kada roditelj svojim postupcima neposredno ugrožava svoja ili tuđa prava i interese, čime se obezbjeđuje cjelovita zaštita djeteta. (Habul, 2012)

U okviru mjera koje se izriču radi zaštite ličnih prava i interesa djeteta, oduzimanje roditeljskog staranja je najstrožija mjera koja može biti izrečena roditelju zbog nepravilnog vršenja roditeljskog staranja. PZFBiH normira da će se roditeljsko staranje oduzeti roditelju koji zloupotrebom svojih prava, ili grubim zanemarivanjem svojih dužnosti, ili napuštanjem djeteta, ili nestaranjem o djetetu s kojim ne živi očito stavlja u opasnost sigurnost, zdravlje ili moral djeteta, ili koji ne zaštiti dijete od ovakvog ponašanja drugog roditelja ili druge osobe (član 154. stav 1.).

Pored navedenih razloga, isti zakon normira i razloge uslijed kojih sud može oduzeti roditeljsko staranje. Ako u vrijeme trajanja mjere oduzimanja prava da živi s djetetom roditelj nije izvršavao obaveze i prava, te ako ne stvara uslove za održavanje ličnih odnosa i neposrednih kontakata djeteta sa drugim roditeljem (član 154. stav 4 i 5.)

Prema PZ FBiH nakon što roditelju bude oduzeto roditeljsko staranje, on više nema obavezu niti pravo da se stara o ličnosti djeteta i njegovoj imovini, te od svih prava i obaveza ostaje mu samo obaveza izdržavanja djeteta (član 154. stav 7.). Zakonodavac je mjeru „oduzimanje roditeljskog staranja“ odredio kao mjeru privremenog karaktera, budući da se ponašanje roditelja može izmijeniti, tako da PZFBiH normira mogućnost vraćanja roditeljskog staranja onda kada prestane razlog zbog kojeg je oduzeto (član 154. stav 8.).

Uz navedeno, PZFBiH kao razlog za oduzimanje poslovne sposobnosti normira nesposobnost osobe da se sama brine o svojim pravima i interesima, dok se kao uzroci koji dovode do nesposobnosti navedeni su: duševna bolest, zaostali duševni razvoj, prekomjerno uživanje alkohola ili opojnih droga i senilnost. i drugi uzroci (član 192. stav 1.).

Pored ovih uzroci koji mogu dovesti do oduzimanja poslovne sposobnosti, osoba koja svojim ponašanjem neposredno ugrožava svoja prava i interese ili prava i interese drugih osoba, tako da se prema PZFBiH takvoj osobi može se ograničiti poslovna sposobnost (član 192. stav 2.). U slučaju navedenih spriječenosti roditelj se ne može, brinuti o ličnosti djeteta i njegovoj imovini, odnosno vršiti roditeljsko staranje u interesu djeteta. Spriječenost, pravne ili faktičke prirode, može postojati i na strani oba roditelja. U tom slučaju zaštita interesa djeteta se ostvaruje na drugi način, stavljanjem djeteta pod starateljstvo, usvojenje djeteta, hraniteljstvom,, smještajem djeteta u hraniteljsku porodicu ili instituciju. (Habul, 2012)

Uzroci socijalne prirode odnose se na slučajeve kada je porodica disfunkcionalna sa poremećenim porodičnim odnosima i kada je život djeteta ugrožen zbog loših stambenih, higijenskih, ekonomskih i drugih uslova. Postoje i uzroci koji se ogledaju u porodičnoj patologiji gdje roditelji žive skupa sa djetetom, ali su ga potpuno zapostavili i gdje je dijete

prepušteno sebi ili o njemu brine neko od komšija, starija braća ili sestre i slično. Za razliku od navedenog, uzroke zdravstvene prirode čine situacije kada je roditelj, koji se stara o djetetu, teško bolestan, nalazi se na dužem liječenju, pogođen je teškim invaliditetom, težim fizičkim i psihičkim oboljenjem, te stoga nije u mogućnosti da izvršava svoje roditeljske obaveze. Pored uzroka koji se tiču ličnosti roditelja, postoje i uzroci koji su povezani sa ličnošću samog djeteta, a odnose se na psihičke, odnosno zdravstvene probleme zbog kojih se odlukom organa starateljstva, dijete izdvaja iz porodice i upućuje u nadležnu zdravstvenu ustanovu ili ustanovu socijalne zaštite radi liječenja ili stručnog tretmana. Navedeno se odnosi na slučajeve kada to nisu uradili roditelji djeteta.

Istraživanja pokazuju da su djeca u statusu djece bez roditeljskog staranja u BiH uglavnom zbog loše ekonomske situacije i siromaštva. Prema podacima CSR u BiH u 33 % slučajeva loš materijalni položaj porodice ili roditelja razlog su odluke roditelja da dijete bude smješteno u instituciju do dva mjeseca, kako bi roditelji boravili u inostranstvu radi posla. Registrovano je da oko 24 % djece bez roditeljskog staranja nemaju žive roditelje. Ostali razlozi koji dovode do potrebe za alternativnom brigom i zaštitom za dijete, su zanemarivanje i napuštanje djece. (Bubić i Traljić, 2007)

Bez obzira o kakvim je uzrocima riječ, organ starateljstva je obavezan da preduzme sve neophodne mjere kako bi pomogao roditeljima u nastojanjima da se dijete ne odvaja od njih. U slučaju kada su se preduzete mjere pokazale neuspješnim, dijete se izdvaja iz biološke porodice, i zaštita se ostvaruje smještajem u ustanovu socijalne zaštite ili smještajem u hraniteljsku porodicu, nakon stavljanja pod starateljstvom, s tim da se dijete uz suglasnost roditelja ukoliko je podobno za usvojenje, sukladno taksativno propisanim uslovima u PZFBiH, može se usvojiti. Odluka o tome koji će se vid zaštite primijeniti donosi se uz poštivanje najboljeg interesa djeteta nakon svestranog i sveobuhvatnog razmatranja svakog pojedinog slučaja od strane organa starateljstva, odnosno CSR.

Treći dio

**Dijete bez roditeljskog staranja u međunarodnim dokumentima kao i
zakonodavstvu FBiH**

10. Međunarodni dokumenti

Dvadeseti vijek obilježava posebna aktivnost na izgradnji pravnog subjektiviteta djeteta. Uvođenje principa „najbolji interes djeteta“ utiče i na definisanje pravne zaštite djeteta i prenosi težište od zaštite djeteta prema zaštiti njegovih prava. Donošenje niza međunarodnih dokumenata koji se bave zaštitom djece uticalo je značajno na povoljniji položaj djeteta u savremenim uslovima. Neki od međunarodnih dokumenata koji se tiču zaštite prava djece su:

1. Ženevska deklaracija o pravima djeteta,
2. Međunarodna deklaracija o ljudskim pravima,
3. Deklaracija o pravima djeteta,
4. Konvencija o pravima djeteta. (Dervišbegović, 2003)

Prvi međunarodni dokument koji govori o pravima djeteta je Deklaracija o pravima djeteta (Ženevska deklaracija) koja je u afirmaciji dječijih prava u globalnom nivou imala početnu, a možda i najznačajniju ulogu. Deklaracija, koju je 1924. godine usvojila Skupština Društva naroda, sadržala je ukupno sedam opštih principa. Fundamentalni princip sadržan i u ovom dokumentu predstavlja osnov za kasniju izgradnju prava djeteta, iako su se njegove odredbe u većini bavile ekonomski, socijalnim i psihološkim potrebama djece, uz dominaciju zaštitničkog pristupa.

Nakon ove deklaracije, prošlo je više od tri decenije od pojave prava djeteta u jednom posebnom međunarodnom dokumentu. Bila je to deklaracija o pravima djeteta, prvi akt usvojen na nivou UN, 1959 godine. U njoj je na prvom mjestu izražena odlučnost da se djeca izdvoje kao posebno osjetljiva skupina budući da “čovječanstvo duguje djeci ono što najbolje može da pruži“ (Vučković, Šahović 2000: 48).

10.1. *UN konvencija o pravima djeteta*

Budući da Deklaracija o pravima djeteta nije dala očekivane rezultate Generalna skupština UN je, usvajanjem Rezolucije 31/169 1979 godine, proglasila Međunarodnom godinom djeteta, pozivajući sve članice da tokom te godine svu pažnju usmjere na ostvarivanje prava djeteta u svojoj zemlji. Iste godine pokrenuta je i inicijativa za izradu KPD, koja daje određenje djeteta kao „svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, osim ako se po pravu koje se primjenjuje na dijete punoljetstvo ne stiče ranije“ (čl. 1.)

Bit KPD čine 4 ključna principa koji su zapravo u manjoj ili većoj mjeri i implementirani u sve ostale odredbe ovog dokumenta. Ti principi su:

Nediskriminacija: Države članice poduzet će sve potrebne mjere za zaštitu djeteta od svih oblika diskriminacije ili kažnjavanja koji polaze od položaja, djelatnosti, izraženog mišljenja ili uvjerenja roditelja, zakonskih skrbnika ili članova obitelji. (čl.2 str.2).

Najbolji interes djeteta: U svim aktivnostima i svim akcijama koje u svezi s djecom poduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne skrbi, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela, mora se prvenstveno voditi računa o interesima djeteta. Države članice osigurat će da službe i ustanove odgovorne za skrb ili zaštitu djece budu pod stručnim nadzorom i da svoje djelovanje usklade sa standardima nadležnih vlasti, osobito glede pitanja sigurnosti, zdravlja te broja i stručnosti osoblja. (čl.3 str.1). Opstanak i razvoj: Države članice priznaju da svako dijete samim rođenjem ima pravo na život. Države članice će u najvećoj mogućoj mjeri osigurati opstanak i razvoj djeteta. (čl.6 str.2). Izražavanje i mišljenja djeteta: Države članice osigurat će djetetu koje je u stanju oblikovati vlastito mišljenje, pravo na slobodno izražavanje svojih stavova o svim stvarima koje se na njega odnose, te ih uvažavati u skladu s dobi i zrelošću djeteta.

U tu svrhu, djetetu se izravno ili preko posrednika, odnosno odgovarajuće službe, mora osigurati da bude saslušano u svakom sudbenom i upravnom postupku koji se na njega odnosi, na način koji je usklađen s proceduralnim pravilima nacionalnog zakonodavstva. (čl.12 str.1 i 2).

U Bosni i Hercegovini postoji kršenje prava djeteta. Neki od ključnih uzroka kad su u pitanju djeca bez roditeljskog staranja su diskriminacija i socijalna isključenost, siromaštvo, neuređeni sistemi obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite, nedovoljna usklađenost zakonodavstva sa međunarodnim standardima i nesprovođenje zakonskih odredbi zbog neefikasnosti sistema.

10.2. Smjernice UN za alternativno zbrinjavanje djece

Smjernice UN-a za alternativno zbrinjavanje djece (Smjernice) namijenjene su promovisanju provedbe KPD i relevantnih odredbi ostalih međunarodnih instrumenata koji se odnose na zaštitu i dobrobit djece kojoj je uskraćena roditeljska briga ili su izložena riziku od gubitka takve brige. U kontekstu tih međunarodnih instrumenata, a imajući na umu sve veći broj spoznaja i iskustava u tom području. Smjernice sadrže odgovarajuća usmjerenja za politiku i praksu i namijenjene su u svim sektorima koji se neposredno ili posredno bave alternativne brige o djeci. S tim u vezi kod navođenja svrhe Smjernica ističe se sljedeće:

- a) Podržati napore za ostanak djece u vlastitoj porodici ili povratak u nju, ili u slučaju da to nije moguće za pronalaženje drugog prikladnog i trajnog rješenja, uključujući usvajanje ikafalu po islamskom zakonu:
- b) Osigurati da se tokom procesa iznalaženja takvih trajnih rješenja ili u slučajevima gdje ona nisu moguća ili nisu u najboljem interesu djeteta, odrede i pruži najprikladniji oblici alternativne brige, u uslovima koji promovišu cjelovit i skladan razvoj djeteta:
- c) Podpomagati i poticati vlade na bolje provođenje svoje dužnosti i obaveza u tom smislu, uzimajući pritom u obzir privredne, socijalne i kulturalne uslove u svakoj pojedinoj državi: i
- d) Usmjeravati politike, odluke i aktivnosti svih aktera koji se bave problematikom socijalnom zaštite i brige o djeci u javnom i privatnom sektoru, uključujući civilno društvo. (čl.2.)

Sve odluke koje se odnose na alternativnu skrb djeteta bez roditeljskog staranja trebaju polaziti od načela da dijete ostane što je moguće bliže svom socijalnom okruženju, kako bi se olakšao kontakt i reintegracija djeteta s porodicom i kako bi se remećenje djetetovog školovanja kao i njegovog kulturnog i socijalnog života svelo na najmanju moguću mjeru. Prilikom donošenja odluka o djeci u alternativnoj brizi, uključujući i djecu u neformalnoj brizi, treba imati na umu koliko je važno da se djeci osigura stabilan dom te da se ispuni njihova temeljna potreba za sigurnim i trajnim odnosom s osobama koje im pružaju brigu, pri čemu je, općenito uzevši, glavni cilj osigurati trajnost te brige. Djeci u svakom trenutku mora biti osigurano dostojanstvo i poštovanje i ona moraju uživati učinkovitu zaštitu od zlostavljanja, zanemarivanja i svih oblika izrabljivanja, bilo od strane pružaoca staranja, vršnjaka ili trećih strana, u bilo kojem okruženju u kojemu bi se mogli naći.

Prema Smjernicama, izdvajanje djeteta iz porodice treba smatrati krajnjom mjerom koja bi, kad god je to moguće, trebala biti privremena i što je moguće kratkotrajnija. Odluke o izdvajanju trebaju redovito prolaziti procjenu, a djetetov povratak u porodičnu sredinu, nakon što se prvobitni uzroci izdvajanja riješe ili nestanu, treba biti u najboljem interesu djeteta. Finansijsko i materijalno siromaštvo ili uslovi koji su direktna i specifična posljedica takvog stanja, nikad ne smiju biti jedini razlog za izdvajanje djeteta iz porodice, nego ih treba prihvatiti kao znak da je porodici potrebno pružiti odgovarajuću podršku. Posebna pažnja mora se posvetiti promociji i zaštiti svih ostalih prava koja su posebno važna za djecu bez roditeljskog staranja, uključujući, među ostalim, dostupnost obrazovanja te zdravstvenih i drugih temeljnih usluga, pravo na identitet, slobodu vjeroispovijesti ili novog uvjerenja, jezik i zaštitu

imovinskih prava i prava nasljeđivanja. Braću i sestre u načelu ne bi trebalo razdvajati pri smještaju u sistem alternativne brige, osim u slučajevima u kojima nedvojbeno postoji rizik zlostavljanja ili neki drugi razlog koji nisu u najboljem interesu. Jednostavno, treba preuzeti sve mjere da se braći i sestrama omogući održavanje međusobnog kontakta, s njihovim željama ili interesima. Imajući u vidu da u većini zemalja o djeci bez roditeljskog staranja neformalno brinu njihovi rođaci ili druge osobe, države trebaju osmisliti odgovarajuće mjere, u skladu s Smjernicama, kojima će se osigurati dobrobit i zaštita ove djece u takvim neformalnim oblicima brige, uz poštovanje kulturalnih, ekonomskih, rodnih i vjerskih razlika i praksi koje nisu u suprotnosti s pravima i najboljim interesima djeteta.

Također, prema Smjernicama, nijedno dijete ni u jednom trenutku ne smije biti lišeno podrške i zaštite zakonskog skrbnika ili druge ovlaštene odgovorne odrasle osobe ili mjerodavnog javnog tijela. Pružanje alternativne brige nikada se ne smije poduzimati prvenstveno u svrhu ostvarenja političkih, vjerskih ili ekonomskih ciljeva zbrinjavanja. Primjenu institucionalne brige treba ograničiti na slučajeve u kojima je takvo okruženje posebno prikladno, neophodno i konstruktivno za pojedino dijete te u njegovu/njezinu najboljem interesu.(čl.16, čl 30.tač. c).

Prihvatajući činjenicu da se institucionalni oblici brige i zbrinjavanje porodičnog tipa međusobno nadopunjuju u ispunjavanju potreba djece, tamo gdje su ustanove sa velikim brojem djece još u funkciji, potrebno je u sklopu opće strategije deinstitutionalizacije razviti alternative oblike sa precizno utvrđenom svrhom i ciljevima koji će omogućiti njihovo postepeno zatvaranje. U tu svrhu države trebaju uvesti standarde brige kojim se osiguravaju kvaliteta i uslovi pogodni za razvoj djeteta, kao što su individualizirani oblici brige i zbrinjavanja u malim grupama, te postojeće ustanove evaluirati prema tim standardima. Odluke vezane za osnivanje ili dozvolu rada novih ustanova za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, bilo javnih ili privatnih, ne smiju izgubiti iz vida cilj i strategiju deinstitutionalizacije.

11. Zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine

Dijete bez roditeljskog staranja, njegovo određenje i alternativni oblici zbrinjavanja u Zakonodavstvu FBiH su definisani posebno u PZFBiH i Zakonu o socijalnoj zaštiti, ali i drugim brojnim zakonskim i podzakonskim aktima, što stvara određeni „metež“, budući da se ponekad nije jednostavno snaći i postupati. S druge strane, iako u zakonodavstvu FBiH ne postoji jedna opšte prihvaćena i univerzalna definicija djeteta bez roditeljskog staranja, kao i tačni podaci o

broju i obuhvaćenosti različitim oblicima alternativne zaštite ove skupine djece, PZFBiH je gotovo u potpunosti usklađen sa odredbama KPD, što je od posebne važnosti za svako pojedinačno dijete bez roditeljskog staranja. U istom kontekstu, Zakon o socijalnoj zaštiti koji je donesen neposredno poslije posljednjeg rata u BiH zbog obuhvatanja različitih skupina korisnika, što uključuje i institucionalnu zaštitu djece bez roditeljskog staranja, nije u cjelini usklađen međunarodnim standardima.

Dijete bez roditeljskog staranja definisano u Zakonom o socijalnoj zaštiti, u smislu nabrojano koja djeca čine ove skupine propisuju da je to: dijete bez oba roditelja, nepoznatih roditelja, napušteno od roditelja lišenih roditeljskog prava i roditelja spriječenih da vrše roditeljsku dužnost (član 13. stav 1.). Analizom citiranog vidljivo je da određenu skupinu djece bez roditeljskog staranja čini dijete: koje nema žive roditelje i čiji su roditelji nepoznati, koje ima oba ili jednog od roditelja; roditelja koji su zanemarili obaveze i dužnosti prema djetetu i roditelja spriječenih da vrše roditeljsku dužnost.

Brojni uzroci mogu roditelje spriječiti u vršenju roditeljskog staranja, npr. boravak na bolničkom liječenju, izdržavanje zatvorske kazne, privremeni rad u udaljenom mjestu u zemlji ili inostranstvu itd. U skladu odlukom Zakona o socijalnoj zaštiti, (čl.12) dijete bez roditeljskog staranja je korisnik socijalne zaštite, budući da se nalazi u stanju socijalne potrebe. (Habul, 2012) S tim u vezi, ova djeca kao korisnici socijalne zaštite ostvaruju određena prava iz oblasti socijalne zaštite, među kojima je pravo na smještaj u hraniteljsku porodicu ili pravo na smještaj u ustanovu socijalne zaštite, budući da im je potrebna stalna briga i pomoć radi zadovoljavanja njihovih životnih potreba.

Prema PZFBiH, određenje djeteta bez roditeljskog staranja je posredno navedeno u odredbama o razlozima za stavljanje pod starateljstvo maloljetnih osoba čiji su roditelji umrli, nestali, nepoznati ili su nepoznatog boravišta duže od tri mjeseca; čijim je roditeljima oduzeto roditeljsko staranje; čiji roditelji još nisu stekli poslovnu sposobnost, ili im je ona oduzeta ili ograničena; čiji su roditelji odsutni, spriječeni ili nesposobni redovno se starati o svom djetetu, a nisu povjerovali njegovu čuvanje i odgoj osobi za koju je organ starateljstva utvrdio da ispunjava uslove za staraoca (član 186.).

PZBiH termin „dijete bez odgovarajućeg roditeljskog staranja“ se pominje, jedino, u kontekstu odredaba o usvojenju, PZDB s tim u vezi, sukladno odredbama PZFBiH, dijete bez odgovarajućeg roditeljskog staranja bi bilo dijete čiji roditelji ne ispunjavaju svoje obaveze predviđene članom 134. PZFBiH odnosno „djeca roditelja koji ih ne čuvaju, ne zadovoljavaju njihove normalne potrebe, ne štite ih ili jednostavno nisu u stanju preuzeti staranje i brigu o njima, su zapravo djeca bez odgovarajućeg roditeljskog staranja.“ (Habul, 2012) Djetetom bez odgovarajućeg roditeljskog staranja može se smatrati i dijete roditelja koji zbog odsutnosti, spriječenosti ili naprosto zbog nesposobnosti da se staruju o djetetu nisu ga povjerali na čuvanje i odgoj osobi koja to može i koja ispunjava uvjete za staratelja. Zaštita ove djece se ostvaruje primjenom porodičnopravnih mjera, mjera normiranih u zakonodavstvu iz oblasti socijalne zaštite, te mjera normiranih u prekršajnom i krivičnom postupku. Također, prema odredbama PZFBiH, za zaštitu djece bez odgovarajućeg roditeljskog staranja primjenjuju se preventivne i represivne mjere radi zaštite kako ličnih tako i imovinskih prava i interesa djeteta. Preventivne mjere, po prirodi blaže, u nadležnosti su organa starateljstva i to upozorenje na propuste i pružanje pomoći roditeljima u sređivanju ličnih, socijalnih i materijalnih prilika (član 151.) i nadzor nad ostvarivanjem roditeljskog staranja (član 152.).

Represivne mjere se prema odredbama PZFBiH preduzimaju u slučaju većih poremećaja u odgoju djeteta, a to su: oduzimanje roditeljima pravo da žive sa djetetom (član 153.) ili oduzimanje prava na vršenje roditeljskog staranja (član 154.). Ove mjere su u nadležnosti suda, po prirodi su strožije, budući da za posljedicu imaju odvajanje djeteta od roditelja. Djeca se odvajaju od roditelja na određeno vrijeme i izricanjem mjera najčešće dijete bez odgovarajućeg roditeljskog staranja, zapravo postaje dijete bez roditeljskog staranja.

Uz navedeno, PZFBiH normira da organ starateljstva, na zahtjev roditelja ili po službenoj dužnosti, može odlučiti o smještaju djeteta i povjeravanju njegovog čuvanja i odgoja drugoj osobi ili ustanovi, ukoliko ocijeni da je to potrebno kako bi se zaštitio najbolji interes djeteta (član 147. stav 1).

Četvrti dio

Alternativni oblici zaštiti djece bez roditeljskog staranja

12. Starateljstvo

Alternativne oblike zaštite djece bez roditeljskog staranja moguće je podijeliti na vaninstitucionalne (starateljstvo, usvojenje i hraniteljstvo) i institucionalne (smještaj djeteta u instituciju). Svaki od ovih oblika ima svoje specifičnosti, stim da je za dijete bez roditeljskog staranja usvojenje najoptimalniji oblik zaštite.

Starateljstvo je primarni oblik zaštite djeteta bez roditeljskog staranja pri čemu kod njegovog definisanja postoji uže i šire određenje. Uža definicija polazi od toga da je: „Starateljstvo je poretkom utvrđeno staranje, primjenom pravne zaštite i drugih oblika pomoći i brige, nad maloljetnim licima o kojima se roditelji ne staraju, nad licima koja nisu u mogućnosti da se brinu o sebi i da štite svoja prava i interese, kao i nad licima koja nisu u mogućnosti da se sama staraju o svojim pravima i interesima. Prema široj definiciji: „Starateljstvo je pravnim poretkom obezbijeđeno društveno staranje.“(Bubić i Traljić, 2007) U istom kontekstu, prema PZBIH starateljstvo je oblik zaštite maloljetnih osoba bez roditeljskog staranja i punoljetnih osoba koje nisu sposobne, ili koje nisu u mogućnosti starati se o sebi, svojim pravima, interesima i obavezama (čl. 160.) Isti zakon određuje da je , svrha starateljstva zamjena roditeljskog staranja, odnosno zaštita osobnosti i interesa punoljetnih štíćenika, naročito njihovim liječenjem i osposobljavanjem za samostalan život i rad. (čl. 161.)

Na osnovu svestrane analize odgovorajuće dokumentacije i sveukupnog stanja u kojem se dijete bez roditeljskog staranja nalazi, CSR odlučuje o tome koji oblik alternativne zaštite će biti primijenjen, a sve u skladu sa najboljem interesu djeteta. S tim u vezi, bez obzira na oblik zaštite, svakom djetetu bez roditeljskog staranja se obavezno mora odrediti staratelj. Staratelj treba da bude osoba koja je dorasla zadatku koji se pred njega postavlja. Dosadašnja praksa pokazuje da je odabir staratelja od presudnog značaja za djetetov dalji život i razvoj. (Bubić i Traljić, 2007) Postupak za stavljanje pod starateljstvo organ starateljstva pokreće po službenoj dužnosti na osnovu neposrednog saznanja ili obavještenja subjekata sa kojima saraduje (matičar, sudski i drugi organi vlasti, socijalne i odgojno obrazovne ustanove). Nakon utvrđene potrebe za stavljanje djeteta pod starateljstvo CSR donosi rješenje o imenovanju staratelja. U ovom rješenju određuju se dužnosti i prava staratelja i upoznaje ga sa značenjem starateljstva. PZFBIIH normira da se za staratelja djetetu bez roditeljskog staranja ne može imenovati:

- a) osoba oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost;
- b) osoba čiji su interesi u suprotnosti sa interesima štíćenika;
- c) osoba za koju se smatra da neće pravilno vršiti dužnost staratelja;
- d) osoba sa kojoj je štíćenik sklopio ugovor o doživotnom izdržavanju.

Starateljstvo nad maloljetnim osobama prestaje prestankom potreba za ovim oblikom zaštite, odnosno kad dijete bez roditeljskog staranja postane punoljetno.

Ključna karakteristika starateljstva je da sva djeca bez roditeljskog staranja moraju biti obuhvaćena ovim oblikom zaštite, što je u skladu sa Smjernicama za alternativnu zaštitu djece[čl. 19].

13. Institucionalno zbrinjavanje

Institucionalna zaštita u BIH ima dugu tradiciju i na samom početku zaštite djeteta bez roditeljskog staranja predstavlja gotovo jedini oblik njegove zaštite. Danas se ovaj oblik smatra najmanje pogodnim za dijete, posebno mlađe životne dobi. Institucionalni, odnosno domski ili zatvoreni oblik zaštite djece bez roditeljskog staranja, kako na prostorima BIH tako i u svijetu, naročito dolazi do izražaja po završetku Drugog svjetskog rata, čija je jedna od posljedica bila ta da je veliki broj djece ostao bez roditeljskog staranja, usljed smrti jednog ili oba roditelja. Stoga je bilo potrebno izgraditi domove za prihvata ove djece kako bi se u što kraćem vremenskom periodu zbrinuo veliki broj njih. Kasnije se počinju organizovati aktivnosti kako bi što veći broj djece bez roditeljskog staranja bio smješten u porodice, jer dugogodišnji boravak u instituciji može ostaviti trajne posljedice na emocionalni, intelektualni i socijalni razvoj djeteta.

U međunarodnim dokumentima i uopće u društvu se često govori o pozitivnim efektima porodičnog smještaja, mada se u praksi i dalje često prednost daje institucionalnom obliku zbrinjavanja. Razlozi favoriziranja institucionalnog smještaja djeteta bez roditeljskog staranja kod smještaja najvjerovatniji su: relativno jednostavne procedure smještaja u ustanovu u odnosu na druge oblike zbrinjavanja; nedostatak hraniteljskih porodica; tradicionalno oslanjanje na institucionalni smještaj; veliki broj ustanova sa značajnim kapacitetima u koje se djeca mogu smjestiti.

Naučna spoznaja da institucionalni smještaj treba biti zastupljen samo u izuzetnim slučajevima, s tim da djeci mlađoj od 3 godine treba osigurati okruženje koje se zasniva na porodici, (Smjernice čl.22) što zahtjeva provođenje procesa transformacije velikih ustanova u manje smještajne jedinice, kao i razvoj usluga u lokalnoj zajednici, što pored usklađivanja zakonske regulative u cilju omogućavanja otvaranja malih domova sa smještajnim kapacitetima do 12 djece, podrazumijeva i standardiziranje usluga koje će se pružiti u ovim domovima. U praksi smještaj djece bez roditeljskog staranja odnosno u ustanove, odnosno domove razlikuje

se prema veličini i unutrašnjoj organizaciji, tako da je u pojedine ustanove moguće primiti po desetero djece, dok neke mogu primiti čak i oko 200 djece. U BIH već dugi niz godina postoje tri osnovna tipa institucija za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja: dom za novorođenu i malu djecu, dom klasičnog tipa i dom porodica. (Smjernice čl.22)

Dom za novorođenčad i malu djecu namijenjen je prvenstveno za prihvata nahočadi i male napuštene djece o kojoj se nema ko brinuti i koja zbog različitih uzroka ne mogu odrasti u svojoj prirodnoj porodici. Ovakav tip doma ima za cilj kratkoročni prihvata i zbrinjavanje djece do iznalaženja adekvatnijeg rješenja, potpunijeg oblika zaštite ili dok se ne stvore uvjeti za povratak djece u biološku porodicu. Djeca, po pravilu, u ovim domovima ostaju do navršene dvije, odnosno tri godine života, mada u nekima slučajevima i izuzetno duže. Pored djece, ovaj tip ustanove pruža zaštitu i majkama s tek rođenom djecom, a s ciljem omogućavanja privremenog sigurnog utočišta i osiguranja pretpostavki da majka zadrži svoje dijete. Najčešće djeca iz ovih domova bivaju usvojena što je trajno rješenje.

U domovima klasičnog tipa djeca bez roditeljskog staranja su raspoređeni u grupe prema dobnoj i spolnoj strukturi. Unutrašnja organizacija doma je kruta i vrlo malo su prisutni elementi porodičnog života. Grupe su formirane od vršnjaka i pripadnika samo jednog spola. Obične su te grupe velike i dijele samo jednu spavaću sobu. S obzirom na ovakav oblik unutrašnje organizacije djeca, bez obzira na individualne razlike, imaju isti tretman. Rezultati brojnih istraživanja pokazuju da dugi boravak u ovoj vrsti domova kod jednog broja djece dovodi do teških poremećaja u procesu odgoja, obrazovanja i socijalizacije.

Dom porodica je institucionalni smještaj koji karakterizira unutrašnja organizacija koja nije kruta, tako da ovakav tip ustanove ima za cilj stvoriti atmosferu koja podsjeća na porodicu, izbjegavajući time negativne posljedice dugoročnog boravka u instituciji po cjelokupan razvoj ličnosti djeteta. Za razliku od domova klasičnog tipa, u ovim ustanovama odgojne grupe su heterogene, odnosno čine ih djeca oba pola i različitog uzrasta, što slično uslovima koji postoje u biološkim porodicama. Također jedna od karakteristika, koja ovu vrstu doma čini drugačijom od doma klasičnog tipa, je individualni rad s djecom, tako da se svi problemi koje ima dijete mogu uočiti relativno rano i na vrijeme poduzeti odgovarajuće mjere usmjerene ka rješavanju poteškoća. Ono što je trebalo doprinijeti boljoj socijalnoj integraciji djece smještene u dom je odgajateljski par koji stalno živi u domu skupa sa djecom kako bi se time imitirala prirodna porodica u svim aspektima. Međutim, nedostatak supružnika-odgajatelja doveo je do toga da se od takvog načina odgajanja odustane, te se nastojalo da se o djeci brinu odgajatelji oba spola.

Budući da Zakon o socijalnoj zaštiti normira mješoviti model socijalne zaštite,(čl.4), odnosno da ovu oblast u FBiH može obavljati vladin i nevladin sektor, jedan od najpovoljnijih oblika institucionalne zaštite djece bez roditeljskog staranja su dječija sela, koja su nastala s ciljem da se prevaziđu nedostaci klasičnog institucionalnog zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, Osnovala ih je nevladina organizacija SOS Kinderdorf koja se bavi pitanjima dječije zaštite. Prvo dječije selo osnovano je 1949. godine u Austriji. U BiH SOS Kinderdorf je počeo sa radom 1994. godine u Sarajevu. Po okončanju rata ovaj tip zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja se proširio i na druge gradove u BiH.

14. Hraniteljstvo

Hraniteljstvo je privremeni, raskidivi oblik zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, a odvija se u hraniteljskoj porodici obuhvatajući smještaj, ishranu, njegu, vaspitanje, obrazovanje, osposobljavanje za samostalan život i rad. Kao i druge oblike alternativnog zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, hraniteljstvo treba primjenjivati se uz poštovanje najboljeg interesa djeteta. Ovaj alternativni oblik zaštite djeteta bez roditeljskog staranja u BiH, odnosno FBiH ima višedecenijsku tradiciju, s tim da se do donošenja Zakona o hraniteljstvu u FBiH (2017) (ZOH), sukladno sada nevažećim odredbama Zakona o socijalnoj zaštiti nazivao „smještaj u drugu porodicu“. (Miković, 2023)

Hraniteljstvo za većinu djece bez roditeljskog staranja predstavlja optimalan oblik zaštite jer im omogućava pronalazak doma, očuvanje ličnog i porodičnog identiteta, kao i mogućnost vraćanja roditeljima ukoliko se utvrdi da su se stekli uslovi za to. Hraniteljske porodice omogućavaju djetetu zadovoljavanje njegovih prava i potreba (emocionalnih, razvojnih, vaspitno- obrazovnih). Dijete u hraniteljskoj porodici ima mogućnost sticanja pozitivnog iskustva porodičnog života kao i učenja uloga i odgovornosti u porodici. (Habul, 2012)

Navedenim oblikom zaštite kod djece se također omogućava formiranje obrazaca ponašanja prema drugima koji mogu biti od pomoći u kasnijim periodima života – pri zasnivanju vlastite porodice, ali i u snalaženju u drugim važnim grupama i oblastima (odnosi prema drugim osobama, odnosi prema autoritetima, prema kolegama ili prijateljima). Porodice koje primaju djecu na smještaj preuzimaju brigu o djeci pružaju im zaštitu i na taj način mogu da zadovolje svoju humanu potrebu da pomognu drugome, potrebu za roditeljstvom ili za većim brojem djece, kao i potrebu za prenošenjem životnih iskustava. (Miković, 2023)

Osim pozitivnih iskustava o smještaju djece bez roditeljskog staranja u hraniteljske porodice postoje i određeni rizici za ovu djecu, koji mogu biti: emotivna povrijeđenost djeteta i porodice, radi privremenosti i raskidivosti hraniteljstva; loša usklađenost djeteta i hraniteljske porodice (porodica ne može da odgovori na sve potrebe djeteta, djeca hranitelja ne žele da prihvate na smještaj, velika očekivanja porodice od djeteta); raskidanje veze između djeteta i biološke porodice; loši odnosi između hraniteljske i biološke porodice djeteta.

Vrste ili oblici hraniteljstva, koji također polaze od najboljih interesa hranjenika, u odredbama ZOH normirani su prema sljedeća dva kriterija: prema potrebama hranjenika i prema statusu hraniteljstva.

U odnosu na oblik hraniteljstva prema potrebama korisnika ZOH normira da hraniteljstvo prema potrebama hranjenika može biti: tradicionalno, specijalizirano, hitno i povremeno hraniteljstvo. Za razliku od hitnog i povremenog hraniteljstva, koja mogu trajati najduže jedan, odnosno tri mjeseca, trajanje tradicionalnog i specijaliziranog hraniteljstva nije vremenski ograničeno, s tim da se ova dva oblika međusobno razlikuju u odnosu na stanje psihofizičkog razvoja i funkcioniranja djeteta. (Miković, 2023) Drugim riječima, prema odredbama ZOH, u okviru tradicionalnog hraniteljstva, pored odraslih osoba i samohranog roditelja sa djetetom mlađim od jedne godine ako nema sredstava za izdržavanje, pružaju se usluge zaštite tzv. tipičnom djetetu bez odgovarajućeg roditeljskog staranja i djetetu čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama ukoliko se ocijeni da je primjena hraniteljstva u njegovom najboljem interesu. U specijaliziranom hraniteljstvu, kako proizlazi iz samog naziva ovog oblika hraniteljstva, pored odraslih osoba, djetetu/hranjeniku se pružaju specijalizirane usluge zaštite zadovoljavanjem njegovih osnovnih i dodatnih potreba u zavisnosti od zdravstvenog stanja, teškoća u razvoju i većih problema u njegovom ponašanju. Uz navedeno, ZOH izričito normira kategorije djece kojima specijalizirani hranitelj, s posebnim znanjem i vještinama pruža usluge zaštite. Zajedničke karakteristike sve četiri vrste hraniteljstva su: prva, da se ni u jednoj od odredaba ZOH kod nabiranja kategorija djece kojima se pruža zaštita decidno ne navodi dijete bez roditeljskog staranja, iako se, kako je to ranije navedeno, ova skupina djece posebno ističe u „Predmetu“ ZOH s obavezom da im se omogući „zaštita u porodičnom okruženju“, druga, da je za sve četiri vrste hraniteljstva prema potrebama hranjenika obaveznost njihove primjene moguća samo u onim slučajevima kada stručni tim u CSR procijeni da je to u najboljem interesu djeteta. (Miković, 2023)

Princip bliskosti u zaštiti djeteta bez roditeljskog staranja polazi od sljedeća tri nivoa: prvi, djeca trebaju zaštitu onih o kojima su ovisna; drugi, djeca trebaju bliske veze s odabranim pojedincima, koje su neophodne za njihov emocionalni i socijalni razvoj; treći, sposobnost za

uspostavu bliskih odnosa u odraslom dobu može biti povezana s početnim iskustvom bliskosti s drugim bitnim osobama za vrijeme djetinjstva. Navedeni pristup u kontekstu svakodnevnog života djeteta bez roditeljskog staranja, koji u objašnjenju principa bliskosti polazi od različitih psiholoških teorija i istraživanja, zasnovanih na potrebi svakog ljudskog bića za emocionalnom vezanosti i sigurnosti, povjerenju i nježnosti, od neizmjerne je važnosti za njegov normalan rast i razvoj. Stoga se smještajem djeteta bez roditeljskog staranja u hraniteljsku, posebno srodničku porodicu stvaraju realne pretpostavke da većina ove djece uspostavi bliske odnose ne samo sa hraniteljem nego i drugim članovima hraniteljske porodice. (Miković, 2023)

Princip afirmacije, koji polazi od stajališta da se svako dijete rađa sa socijalnom sposobnošću, zagovara novi način odnosa prema djeci: odnos subjekta sa subjektom, ili, bolje rečeno, potrebu djeteta da bude priznato u dijalogu s drugim, posebno s odraslim osobama i svojim životnim svijetom. Primjena ovog principa u praksi, npr. na relaciji hranjenik-hranitelj, možda se najjednostavnije ogleda u pravu djeteta na mogućnost slobodnog izražavanja sopstvenog mišljenja, da traži, da prima i da daje informacije, da ima slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti. Sve ovo, zajedno s principom afirmacije, sadržano je i u odredbama KPD čiji je utjecaj na profiliranje svakog od tri navedena principa dječjeg socijalnog staranja bio od ključnog značaja. (Miković, 2023)

Prema ZOH, visina hraniteljske naknade ovisi o broju i vrsti smještenih hranjenika. Osnovica za utvrđivanje iznosa hraniteljske naknade je prosječna neto-plaća isplaćena u Federaciji prema objavljenom podatku Federalnog zavoda za statistiku za prethodnu godinu. Mjesečna naknada hranitelju po jednom hranjeniku iznosi najmanje 15% od osnovice i uvećava se za 15% za svakog narednog hranjenika. Mjesečna naknada hranitelju koji obavlja specijalizovano hraniteljstvo iznosi najmanje 30% od osnovice i uvećava se za 20% za svakog narednog hranjenika. Mjesečna naknada za hranitelja koji istovremeno obavlja tradicionalno i specijalizovano hraniteljstvo utvrđuje se na način da se kao polazna osnovica uzima mjesečna naknada za specijalizovano hraniteljstvo i uvećava se za 15% za hranjenika korisnika tradicionalnog hraniteljstva, odnosno za 20% za hranjenika korisnika specijalizovanog hraniteljstva. Hranitelj koji obavlja srodničko hraniteljstvo ima pravo na hraniteljsku naknadu, pod uvjetom da između hranjenika i hranitelja ne postoji obaveza izdržavanja prema PZFBiH (čl. 32).

15. Usvojenje

Primjena instituta usvojenja, prisutna gotovo od samog nastanka ljudske civilizacije, u početku je bila vezana prvenstveno za odrasle osobe kao usvojenike, i to pretežno muškog spola, s tim da je motiv usvojenja bio osobni ili privatni interes usvojlaca. Pri tome, koncepcija

usvojenja formulirana u rimskom pravu, s jasnim diferenciranjem potpunog i nepotpunog usvojenja, uz određene modifikacije, akceptirana je i u buržoaskim kodifikacijama donesenim u 19. i početkom 20. vijeka. Njihova specifičnost u početku bila je zasnivanje nepotpunog usvojenja, gdje je usvojenik, većinom punoljetna osoba, zadržavao pravne veze s biološkom porodicom. Osnovni cilj usvojenja bio je produženje porodice onih koji su bili bez bioloških potomaka, s tim da se usvojenje zasnivalo ugovorom između usvojioca i usvojenika, koji se podnosio na potvrdu sudu. (Miković, 2020)

Donošenjem KPD institut usvojenja u zemljama koje su ratificirale ovaj međunarodni ugovor sve više se prilagođava propisanim pravima djeteta, uz isticanje obaveze poštivanja njegovih najboljih interesa od kojih u suvremenom pravu zavisi i sama mogućnost zasnivanja usvojenja. Također, s ciljem potpune integracije usvojenog djeteta u novu/usvojiteljsku porodicu, potpuno usvojenje postaje prevladavajući oblik porodično-pravne zaštite djeteta u većini država, pri čemu je cjelokupan postupak usvojenja prenesen isključivo u nadležnost državnih tijela. (Miković, 2020)

Ovakav pristup je izričito normiran i u revidiranoj Europskoj konvenciji o usvojenju (2008) (EKU) koja u svojim odredbama uglavnom normira potpuno usvojenje, s tim da niti u jednom članu ne sprječava nacionalna zakonodavstva da propišu mogućnost normiranja nepotpunog usvojenja. Uz navedeno, EKVU decidirano propisuje da će usvojenje biti valjano samo ako je odobreno od nadležnog suda ili nadležnog upravnog tijela (čl. 3).

U sva tri porodična zakona u BiH normirana je mogućnost zasnivanja potpunog i nepotpunog usvojenja, uz međusobne razlike u pogledu uvjeta za njihovo zasnivanje. Bitna razlika u dejstvima između ova dva oblika usvojenja je u tome što se potpunim usvojenjem zasniva odnos srodstva jednak krvnom srodstvu, dok se nepotpunim usvojenjem, koje je za razliku od potpunog usvojenja raskidivo, uspostavlja adoptivno srodstvo samo između usvojioca i usvojenika i njegovih potomaka. (Miković, 2020)

Kompletan postupak zasnivanja usvojenja, od početnih odnosno pripremnih radnji i pribavljanja dokaza i mišljenja o podobnosti potencijalnih usvojlaca i djeteta koje se usvaja pa do pravomoćnosti rješenja o zasnivanju usvojenja, predstavlja izrazito osjetljivo područje. Ono je protkano sveobuhvatnom provjerom od organa starateljstva, posebno toga da li su potencijalni usvojioci osobe čija osobna svojstva pružaju garanciju da će roditeljsko staranje ostvarivati u najboljem interesu djeteta. (Miković, 2020) Također, u svakom pojedinačnom slučaju organ starateljstva treba u potpunosti sagledati konkretnu situaciju u kojoj se dijete

nalazi i na taj način utvrditi elemente iz kojih će zaključiti da je usvojenje najpogodniji oblik njegove zaštite, odnosno da je u njegovom najboljem interesu. Svaka od ovih radnji zahtijeva visok nivo znanja i neophodnih vještina različitih profila stručnjaka zaposlenih u organu starateljstva, uz puno poštivanje etičkih i profesionalnih principa, kao i ljudskih prava i ljudskog dostojanstva kako djeteta koje je podobno za usvojenje tako i potencijalnih usvojlaca. Uz navedeno, prije donošenja odluke o usvojenju profesionalci u CSR bez prisustva javnosti obavljaju razgovor s potencijalnim usvojiocima, roditeljima djeteta, ali i djetetom sukladno s njegovom fizičkom i psihičkom zrelošću, a obavezno s djetetom koje je starije od deset godina, upoznavajući ih s pravnim posljedicama njihovog pristanka na usvojenje, kao i pravnim posljedicama koje nastaju zasnivanjem usvojenja.

Ovakvo postupanje, koje je u sva tri porodična zakona u BiH normirano određenjem da je u postupku zasnivanja usvojenja djeteta isključena javnost, ima za cilj kako zaštitu učesnika u postupku od saznanja trećih osoba o činjenici usvojenja tako i zaštitu prava učesnika na privatnost. Princip isključenja javnosti primjenjuje se i u završnoj fazi, odnosno pri donošenju rješenja o usvojenju. Pri tome su podaci iz evidencije i dokumentacije o usvojenju, kako je to propisano PZFBiH i PZBD, „službena tajna“, koju su svi učesnici/profesionalci u postupku dužni čuvati. Ovo posebno zbog toga što povreda principa tajnosti, odnosno neovlašteno otkrivanje podataka koji su službena tajna, prema odredbama sva tri krivična zakona u BiH predstavlja krivično djelo čiji je počinitelj državni službenik, odnosno u ovom slučaju uposlenik organa starateljstva. U istom kontekstu, za razliku od PZ FBiH i PZBD, koji decidirano propisuju da su podaci o usvojenju službena tajna, PZRS normira: „Kod potpunog usvojenja mora biti sačuvana tajnost podataka o njegovom zasnivanju“ (čl. 169. st. 4). Analiza citirane odredbe upućuje na zaključak da se njome, pored obaveze poštivanja svih etičkih i profesionalnih principa od različitih profila stručnjaka koji su na bilo koji način učestvovali u postupku zasnivanja usvojenja, obuhvata i to da su podaci o usvojenju službena tajna. Nemogućnost uvida u bilo koji podatak o zasnivanju usvojenja ima za cilj sačuvati tajnost usvojenja, prvenstveno za dijete koje je usvojeno. (Miković, 2020)

Nasuprot navedenom, PZFBiH i PZBD normiraju da dijete ima pravo znati da je usvojeno, s tim da PZFBiH izričito propisuje obavezu usvojlaca da dijete o činjenici usvojenja upoznaju najkasnije do njegove sedme godine života, odnosno odmah nakon zasnivanja usvojenja ako je usvojeno starije dijete (čl. 92. st. 2). PZBD ne određuje starosnu dob djeteta do koje su roditelji obavezni upoznati ga s činjenicom usvojenja. Oba zakona propisuju dužnost organa starateljstva da u postupku zasnivanja usvojenja upozori buduće usvojiocice na obavezu da djetetu saopće da je usvojeno. (Miković, 2020) Međutim, pri tome ne predviđaju bilo kakve

mehanizme za realizaciju navedene obaveze, kao ni sankcije za nepostupanje usvojlaca sukladno sa zakonom. To znači da ostvarivanje prava djeteta na saznanje činjenice da je usvojeno, odnosno realizacije zakonom propisane obaveze usvojlaca da dijete upoznaju s činjenicom usvojenja, zavisi od osobnog stava usvojioca. Stoga, „hoće li usvojlac djetetu reći istinu, zavisi od njegovog moralnog stava, njegove istinske želje da dijete istinu o svom porijeklu ne sazna u pogrešnom času od onih koji često zlonamjerno mogu djetetu otkriti da njegovi roditelji nisu i njegovi biološki roditelji. Moderna psihologija ističe prednost upoznavanja djeteta s činjenicom usvojenja, ukazujući na čitav niz negativnih posljedica koje prikrivanje istine može imati“ (Bubić, Traljić, 2007). Podijeljenost naučne i stručne javnosti o tome da li zadržati tajnost usvojenja u odnosu na usvojeno dijete ili dijete blagovremeno upoznati s činjenicom usvojenja konkretnu potvrdu nalazi u odredbama bosanskohercegovačkog porodičnog zakonodavstva. Naime, kako je to ranije istaknuto, PZRS, za razliku od PZFBiH i PZBD, ne normira obavezu usvojlaca da upoznaju dijete sa činjenicom usvojenja, što znači da zakon ne sadrži ni odredbe o mogućnosti djeteta na uvid u spise predmeta o usvojenju. Ovakav pristup je vjerovatno zasnovan na uvjerenju da tajnost usvojenja predstavlja najbolje rješenje za samo dijete, ali isto tako i za usvojiocice i biološke roditelje djeteta.(Miković,2023).

Prema odredbama PZFBiH dijete ima pravo znati da je usvojeno i usvojioci su dužni upoznati dijete da je usvojeno najkasnije do njegove 7 godine života. Potpuno se može usvojiti dijete do 10. godine života, dok se nepotpuno može usvojiti dijete do navršene 18. godine života. U BiH prepreke za usvajanje djece su brojne i proces usvajanja često traje dvije i više godina a u nekim situacijama do usvajanja nikad i ne dođe. Broj porodica koje žele da usvoje dijete je nepoznanica zato što ne postoji jedinstvena baza podataka. Prema podacima službe socijalne zaštite kantona Sarajevo u Dom za djecu bez roditeljskog staranja Bjelave svake godine se smjesti između 40 i 45 djece različitog uzrasta, dok na adaptacioni period do potpunog usvojenja godišnje ode sedmero do osmero djece. Najčešći razlog za pokretanje postupka za usvojenje je nemogućnost bračnog para da prirodnim putem dobije djecu i time proširi svoju porodicu U KCSR Sarajevo godišnje se primi oko 100 zahtjeva za usvojenje.

Peti dio

Rezultati istraživanja

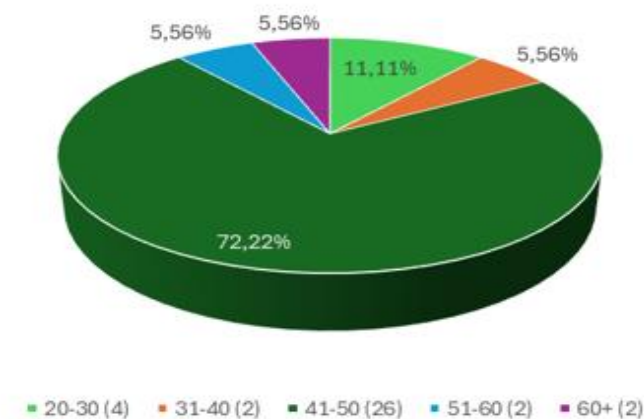
Za potrebe magistarskog rada pod naslovom „ Alternativni oblici zaštite djece bez roditeljskog staranja s posebnim osvrtom na Kanton Sarajevo“ provedeno je istraživanje u kojem je korišten anketni upitnik. Istraživanjem je obuhvaćeno 8 službi socijalne zaštite koje su u sastavu Kantonalnog centra za socijalni rad Sarajevo (KCSR), u istraživanju je učestvovalo je 36 ispitanika.

Anketni upitnik je anonimn i sadržavao je set pitanja na koja su ispitanici anonimno odgovarali. Ispitanici su bili različiti profili stručnjaka koji u većini imaju neophodno iskustvo u radu sa djecom bez roditeljskog staranja, odnosno u primjeni nekog od alternativnih oblika njihovog zbrinjavanja.

Sam upitnik je sadržavao 28 osnovnih i 5 pomoćnih pitanja. Cilj istraživanja je na prvom mjestu bio je da se prikupe podaci koji će pomoći boljem razumjevanju problema zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja.

a) Socio-demografski podaci ispitanika:

Grafikon br. 1: Starosna struktura ispitanika

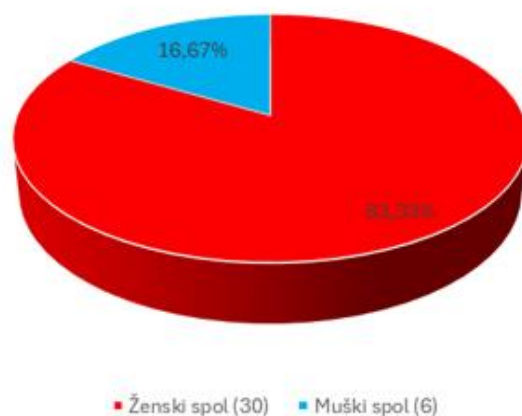

Podaci prezentovani u grafikonu radi lakšeg poređenja kreirani su u odnosu na sljedeće dobne skupine ispitanika: 20-30; 31-40; 41-50; 51-60 godina.

Svi ispitanici se, kako to pokazuju prezentirani podaci, prema najnovijoj klasifikaciji Svjetske Zdravstvene Organizacije se nalaze u skupini „mlađeg“ stanovništva. Najzastupljeniji broj ispitanika bio je iz skupine 41-50 godina. Ukupno njih, 26 ili 72,22%. Stoga se rezultati dobiveni putem odgovora na anketna pitanja iz ove skupine u daljem istraživanju mogu uzeti

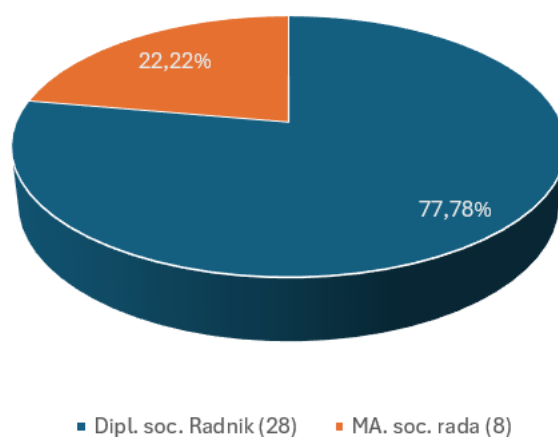
kao najmjerodavniji jer je većina ispitanika dovoljno iskusna i dovoljno poznaje probleme djece bez roditeljskog staranja kao i alternativne načine njihovog zbrinjavanja.

Grafikon br. 2: Struktura ispitanika u odnosu na spol

Prezentirani podaci pokazuju da je većina ispitanika ženskog spola njih 36, ili 83,3%. Ovaj podatak je očekivan budući da u tzv. pomažućim profesijama kao što je socijani rad, s obzirom na loše uslove rada i niske prihode, većinom rade osobe ženskog spola.

Grafikon br. 3: Struktura ispitanika u odnosu na zanimanje

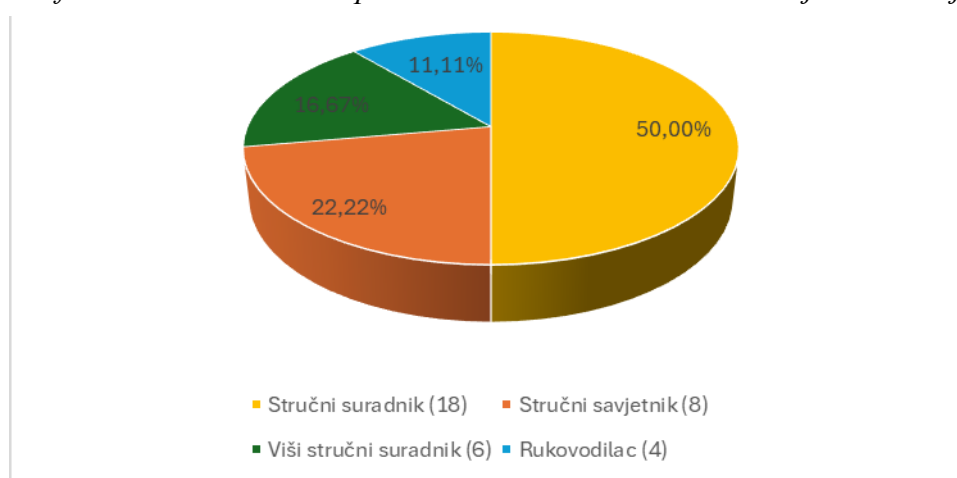

Budući da je anketni upitnik, koji je dostavljen u svih 8 službi socijalne zaštite u sastavu KCSR Sarajevo, dostavljen s ciljem da se u istraživanje uključe različiti profili stručnjaka iznenađuje da su na postavljena pitanja odgovarali isključivo socijalni radnici, iako odluku o

zbrinjavanju djeteta bez roditeljskog staranja donosi tim koji, pored socijalnog radnika, čine pravnik, psiholog, pedagog, logoped ili defektolog.

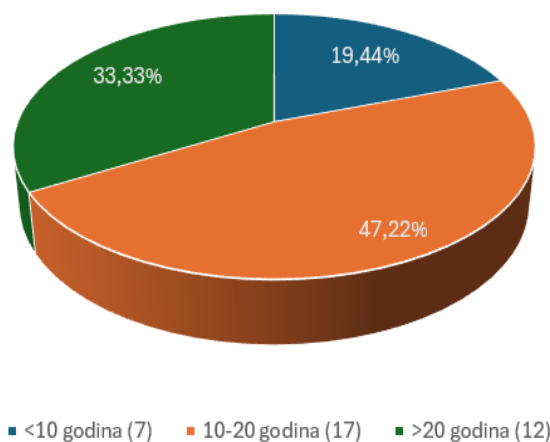
S druge strane, navedeni podatak možda na specifičan način govori o socijalnim radnicima kao profesionalcima na kojima je najveći dio posla i posebnih procedura za zaštitu djeteta bez roditeljskog staranja, od izmještanja iz porodice i stavljanja pod starateljstvo do timske odluke kojim oblikom alternativne zaštite će biti dijete zbrinuto. Sukladno navedenom, podaci prezentirani na grafikonu br.3 pokazuje da 28 ili 77,78%, ispitanika ima zvanje diplomiranog socijalnog radnika, dok je 8 njih MA socijalnog rada. Ovaj podatak je očekivan i sukladno je sa starosnom strukturom ispitanika.

Grafikon br. 4: Struktura ispitanikai u odnosu na stručno zvanje /radno mjesto

Budući da su odgovarajućim aktima KCSR normirana stručna zvanja svih zaposlenih u odnosu na poslove i zadatke koje obavljaju, u ovom istraživanju se pokazalo da su to sledeća stručna zvanja: stručni saradnik, viši stručni saradnik, stručni savjetnik i rukovodilac. Drugim riječima, prezentirani podaci pokazuju da najveći broj ispitanika ima stručno zvanje : stručni saradnik njih 18, ili 50 %, Ovaj podatak, s obzirom da je u pitanju najmanje stručno zvanje bez specifičnih ovlaštenja, je očekivan kao i podatak da je u svih 8 službi socijalne zaštite imenovano 8 stručnih savjetnika.

Grafikon br. 5: Struktura ispitanika u odnosu na radno iskustvo u struci

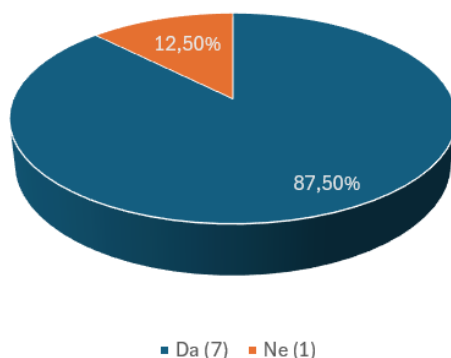

Prezentirani podaci pokazuju da najveći broj ispitanika posjeduju radno iskustvo u struci više od 10 godina. Naime, 17 ispitanika, ili njih 47,22%, ima iskustvo od 10-20 godina, dok 12 ispitanika ili 33,33% ima više od 20 godina, što je ukupno gotovo 80% ispitanika. Ovaj podatak je od posebne važnosti u dijelu donošenja odluke o alternativnom zbrinjavanju djeteta bez roditeljskog staranja i poštivanja njegovih najboljih interesa.

b) Stavovi ispitanika

Na pitanje: „Broj djece bez roditeljskog staranja koja su evidentirana zaključno sa 2023 godinom u vašoj službi iznosi:“, svih 36 ispitanika dalo je istovjetan odgovor, da je broj djece bez roditeljskog staranja koja su u 2023. godini evidentirana u KSR bio 56.

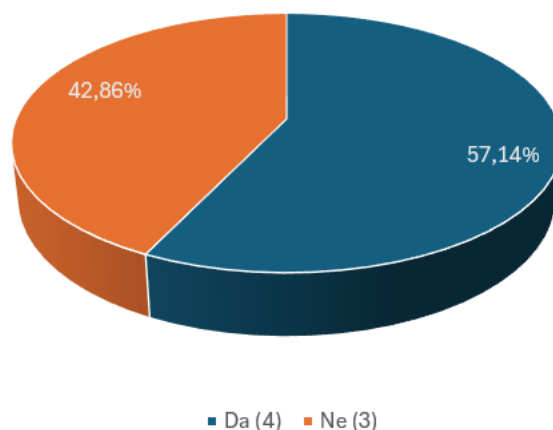
Grafikon br. 6: Posjedovanje uputstva o vođenju evidencije / dokumentacije o djeci bez roditeljskog staranja

Na pitanje: Da li služba u kojoj radite posjeduje odgovarajuće upustvo o vođenju evidencije/dokumentacije djece bez roditeljskog staranja, od ukupno 8 općinskih službi socijalne zaštite KCSR njih 7, odnosno 87%, odgovorilo je potvrdno. Samo jedna opštinska služba, ili 12,50% odgovorila je negativno.

Budući da su svih 8 službi sastavni dio KCSR jedan negativan odgovor o nepostojanju uputstva o vođenju evidencije/dokumentacije za djecu bez roditeljskog staranja, moguće je različito tumačiti. Prvo, možda je ispitanik koji je negativno odgovorio na postavljeno pitanje šef službe, koji je za razliku od preostalih 7 ispitanika naveo stvarno stanje, budući da vjerovatno raspolaže tačnim podatkom. Ovo posebno što bi tako upustvo trebalo biti identično za sve službe socijalne zaštite u KCSR. S druge strane, možda se radi o površnom odgovoru ispitanika, bez posebnog udubljanja na postavljeno pitanje, tako da naprijed navedene pretpostavke najvjerovatnije ne odražavaju stvarno stanje po ovom pitanju.

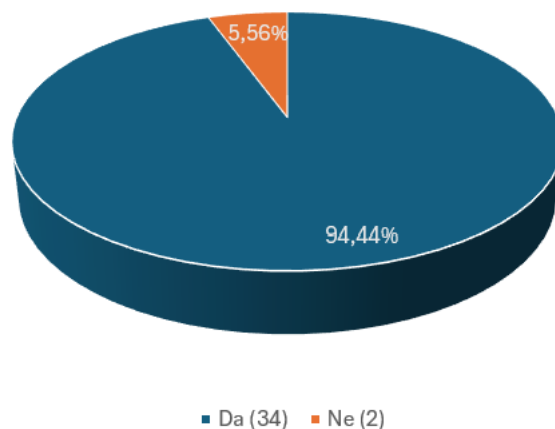
Grafikon br. 7: Jedinstveno uputstvo za vođenje evidencije djece bez roditeljskog staranja na nivou FBiH

Na pitanje: „Ukoliko posjedujete uputstva, da li je ono jedinstveno za cijelu FBiH?“, od ukupno 7 službi socijalne zaštite koje su odgovorila na postavljena pitanja njih 4, ili 57,14%, odgovorilo je potvrdno.

Preostale 3 službe su odgovorile negativno, a jedna nije dala nikakav odgovor. Navedene pokazatelje je gotovo nemoguće analizirati budući da bi se sve svelo na neprovjerene pretpostavke, iako je moguće da se radi o površnom pristupu davanja odgovora na postavljena pitanja.

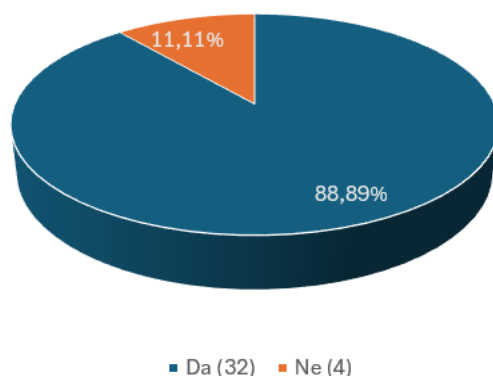
Grafikon br. 8: Individualni plan zaštite za svako pojedinačno dijete bez roditeljskog staranja

Na pitanje: Da li za svako dijete bez roditeljskog staranja postoji individualni plan zaštite, 34 ispitanika, ili 94,44%, odgovorilo je da u svakodnevnom radu sa djecom bez roditeljskog staranja koriste ranije sačinjen individualni plan zaštite za svako pojedinačno dijete. Neočekivani podatak je da su dva ispitanika, ili 5,56%, njih, navela da služba socijalne zaštite u kojoj radi nema individualni plan zaštite za djecu bez roditeljskog staranja.

Budući da je u vezi sa navedenim pitanjem, o postojanju individualnog plana zaštite djece bez roditeljskog staranja, postavljeno i potpitanje na koje su mogli odgovoriti samo ispitanici koji su ranije odgovorili potvrdno, „Da li se individualni plan zaštite djeteta redovno revidira, svi ispitanici su odgovorili potvrdno.

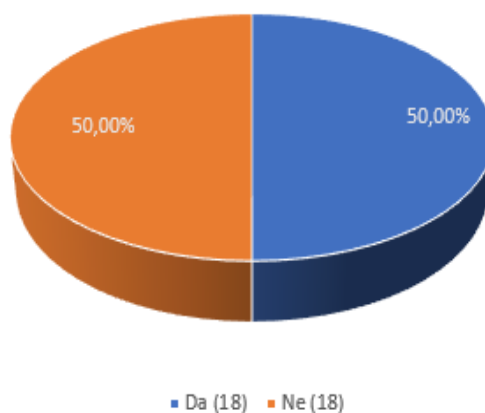
Grafikon br. 9: Posjedovanje jedinstvene dokumentacije za svu djecu bez roditeljskog staranja

Na pitanje: Da li vaša služba posjeduje jedinstvenu dokumentaciju za svu djecu bez roditeljskog staranja na području opštine u kojoj radite, 32 ispitanika, ili 88,89%, odgovorilo je pozitivno, dok su 4 ispitanika odgovorila da služba ne posjeduje navedenu dokumentaciju, odnosno da nedostaju određeni podaci, što znači da je navedena dokumentacija nepotpuna.

S tim u vezi, da bi se dokumentacija nazvala jedinstvenom neophodna je da ispravno datirana, tj. da li ima predviđeno mjesto za upis datuma kada se počela voditi evidencija, da predviđen prostor za oznaku da li dijete ima poteškoće u razvoju, postoje podaci o staratelju djeteta, da ima predviđen prostor na kojem se upisuju kontakti bioloških roditelja i bližih srodnika s djetecom ukoliko se znaju kao, i podaci o donosiocu odluke o razdvajanju djeteta. Od biološke sredine. Stoga je navedeni podatak o nepotpunoj dokumentaciji, za svu djecu bez roditeljskog staranja, s obzirom da je u pitanju vrlo osjetljiva skupina, zabrinjavajuće. Naime da odgovarajuća dokumentacija za svako pojedinačno dijete bez roditeljskog stranja je neophodna kako bi mu se omogućila najbolja moguća zaštita.

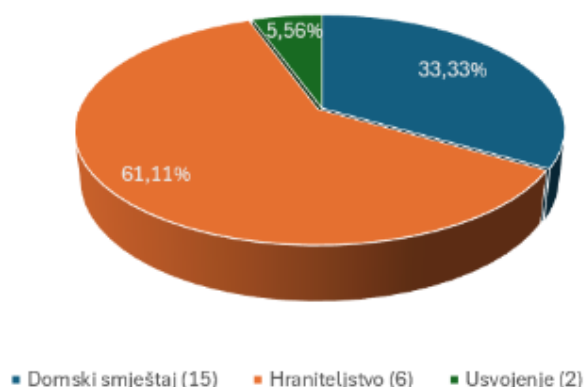
Grafikon br. 10: Obaveznost obuhvata djeteta bez roditeljskog staranja stavljeno pod starateljstvom

Podaci prezentirani u grafikonu broj 10 pokazuju da je od ukupno 36 ispitanika podjednak broj njih je odgovorilo pozitivno, odnosno negativno, 18 ispitanika, ili 50% njih, na pitanje; „Da li su sva djeca bez roditeljskog staranja stavljena pod starateljstvo?“. Navedenih podatak je zabrinjavajući i u suprotnosti je s najboljim interesima djeteta, odnosno međunarodnim dokumentima o zaštiti djeteta bez roditeljskog staranja, posebno s KPD i Smjernicama za alternativnu brigu o djeci.

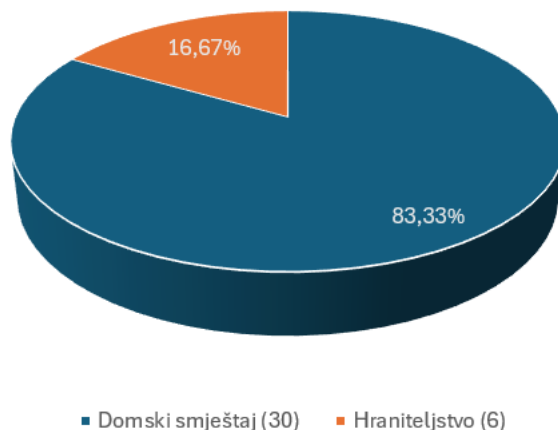
Na podpitanje: „Ko se najčešće imenuje za staratelja djeteta bez roditeljskog staranja?“, ispitanici su odgovorili da je to najčešće srodnik djeteta ili zaposlenik KCSR. Navedeni odgovori su očekivani budući da se u praksi srodnici djeteta bez roditeljskog staranja npr. ujak, stric, punoljetni brat ili sestra, tetka itd. često prihvataju ove dužnosti. U slučajevima kada ne postoji interes srodnika, ili ih dijete, jednostavno, nema, za staratelja se imenuje profesionalac zaposlen u KCSR

Grafikon br. 11: Najzastupljeniji oblici zaštite djeteta bez roditeljskog staranja

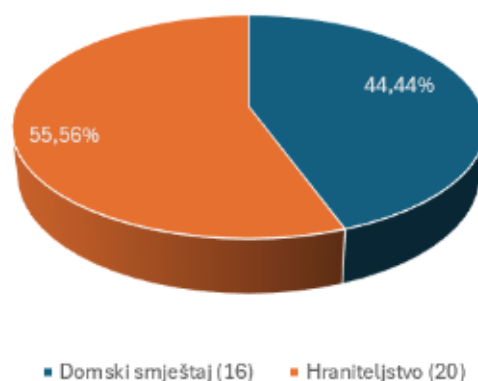
Na pitanje: Koji oblici zaštite djeteta bez roditeljskog staranja su najzastupljeniji, većina ispitanika je odgovorila da je to domski smještaj, a potom je hraniteljstvo. Najmanji broj ispitanika odgovorio je da usvojenje predstavlja najrjeđe zastupljen oblik zaštite djece bez roditeljskog staranja. Stim u vezi, podaci prezentirani grafikonom br. 11 pokazuju da se u KCSR u 2024. godini, zaključno sa avgustom, usvojeno samo dvoje djece. Navedeni podaci su očekivani budući da se hraniteljstvo primjenjuje unazad nekoliko godina, tačnije od 2018. godine a, da je usvojenje iako najoptimalniji oblik zaštite djeteta bez roditeljskog staranja i pored velikog broja zahtjeva potencijalnih usvojitelja, najmanje primjenjuje: razlog tome je duga zakonska procedura od kojih samo probni smještaj traje 6 mjeseci, podobnost djeteta za usvojenje, podobnost potencijalnih usvojitelja i sl.

Grafikon br. 12: Najčešći alternativni oblik zbrinjavanja djeteta školskog uzrasta

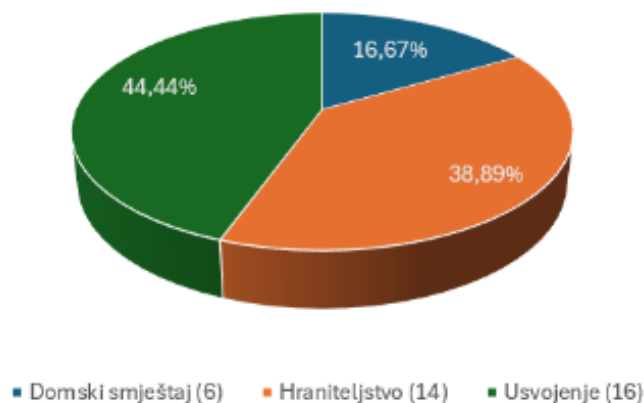
Na pitanje: Kojim oblikom alternativne zaštite su najčešće obuhvaćena djeca bez roditeljskog staranja školskog uzrasta, većina ispitanika odgovorila je da je to smještaj u domovima za djecu. Navedeni odgovor je neočekivan budući da je u ranijem periodu do donošenja ZOH, većina ove djece bila je smještena u drugu porodicu.

Grafikon br. 13: Najčešći alternativni oblik zbrinjavanje djece mlađe od 5 godina starosti

Prezentirani podaci većine ispitanika pokazuju da je hraniteljstvo najčešći oblik zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja uzrasta od 0-5 godina. Navedeni podatak, koji je neočekivan, ukoliko je tačan govori o poštivanju principa najbolji interes djeteta i obaveznost njegovog poštivanja, budući da se hraniteljstvo posljednjih godina u stručnoj, ali i dijelu naučne javnosti smatra najoptimalnijim oblikom alternativne zaštite djece bez roditeljskog staranja.

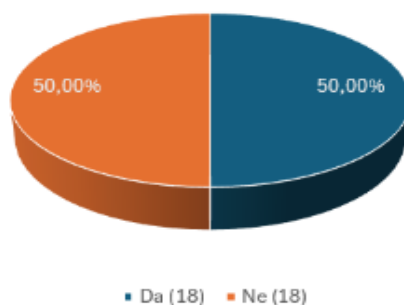
Grafikon br. 14: Najmanje zastupljen oblik alternativne zaštite djece bez roditeljskog staranja je?

Na pitanje: Koji je najmanje zastupljen oblik alternativne zaštite djece bez roditeljskog staranja, najveći broj ispitanika, njih 16, odgovorilo je da je to usvojenje, a potom hraniteljstvo, 14 ispitanika, i na kraju da je to domski smještaj, 6 ispitanika. Navedeni stavovi ispitanika su u suprotnostima sa pokazateljima u grafikonu br. 12 ,gdje je 83,33%od ukupno 36 ispitanika naveli da je najčešći oblik zbrinjavanja djeteta školskog uzrasta domski smještaj.

Stoga se i ovdje postavlja pitanje ozbiljnosti datih odgovora na postavljena pitanja, a time i pitanje tačno dobijenih podataka.

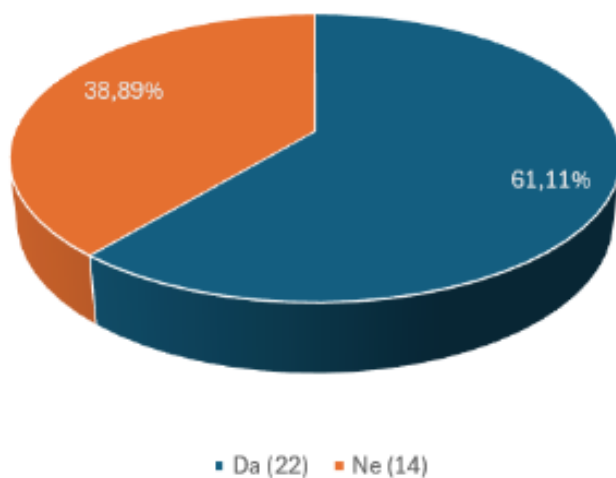
Grafikon br. 15: Primjena/poštivanje najboljih interesa djeteta

Na pitanje: „Da li je u svakom pojedinačnom slučaju alternativnog zbrinjavanja djeteta bez roditeljskog staranja moguće ispoštovati njegov najbolji interes?“, odgovori ispitanika u smislu jednakog broja pozitivnih i negativnih odgovora, su zabrinjavajući. Naime od ukupno 36 ispitanika, njih 18, ili 50%, odgovorilo je da u svakom pojedinačnom slučaju zbrinjavanja djeteta bez roditeljskog staranja moguće ispoštovati ovaj Konvencijski princip.

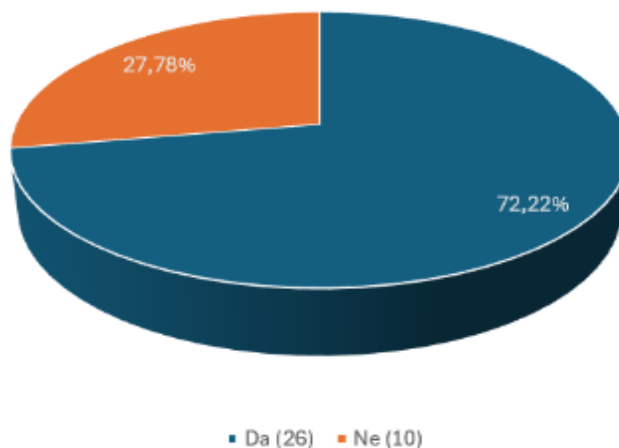
S druge strane budući da je isti broj ispitanika 18 njih ili 50% na postavljeno pitanje odgovorio negativno to, pored ostalog može govoriti o različitim iskustvima ispitanika, ali i različitim mogućnostima i primjene principa najbolji interes djeteta. U istom kontekstu na podpitanje „ Zašto nije uvijek moguće ispoštovati najbolji interes djeteta“, odnosno koji su razlozi za to ?, ispitanici su u većini odgovorili da su to zakonske prepreke, ne postojanje adekvatnih uslova za zbrinjavanje djeteta, i nedovoljan broj hraniteljskih porodica. Navedeno, pored nemogućnosti objašnjenja koje su to zakonske prepreke, može upućivati na zaključak da je percepcija nemogućnosti poštovanja najboljeg interesa djeteta od strane profesionalca često povezana sa strukturnim i sistemskim problemima. Stoga se čini da postoji potreba za reformama u zakonodavstvu, poboljšanjem infrastrukture i resursa, te promocijom i podržavanjem, posebno hraniteljstva, kao alterenativnu odluku zbrinjavanja djeteta bez roditeljskog staranja.

Grafikon br. 16: Mišljenje djeteta bez roditeljskog staranja u vezi sa odlukom o njegovom zbrinjavanju

Na pitanje: da li dijete u svakom pojedinačnom slučaju, u koliko je psihički i fizički za to sposobno, pitate za mišljenje u vezi s oblikom njegovog zbrinjavanja?, većina ispitanika, njih 22, ili 61,11%, odgovorilo je potvrdno. U ovom kontekstu, posebno zabrinjava podatak da je više od jedne trećine ispitanika od ukupnog broja njih 36, 14, ili 38,89%, na isto pitanje odgovorilo negativno, iako to, sukladno odredbom KPD, PZFBIIH izričito normira.

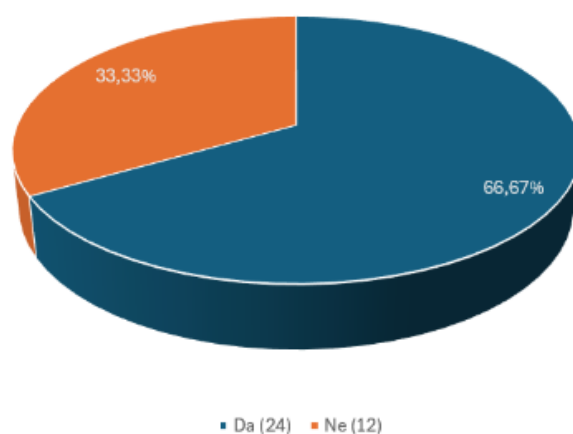
Grafikon br. 17: Obaveznost obuhvata braća/sestara djece bez roditeljskog staranja istim oblikom zaštite bez razdvajanja

Na pitanje: da li se u svim slučajevima braća i sestre koja su djeca bez roditeljskog staranja obuhvataju istim oblikom zaštite bez razdvajanja, većina ispitanika, njih 26, ili 72,22%, od ukupnog broja njih 36, odgovorilo je potvrdno. Ovakvo postupanje je u skladu s međunarodnim standardima i odredbama aktuelnog zakonodavstva FBiH.

S druge strane, podatak je nešto više od jedne četvrtine, od ukupnog broja 36 ispitanika, njih, 10, ili 27,78%, odgovorilo negativno u najmanju ruku je zabrinjavajući i teško objašnjiv, budući da je ovaj kriterij gotovo u svakom pojedinačnom slučaju moguće ispoštovati, a ako za to ne postoji druga šansa, makar u okviru domskog smještaja.

Grafikon br. 18: Formiranje jedinstvene liste potencijalnih usvojitelja

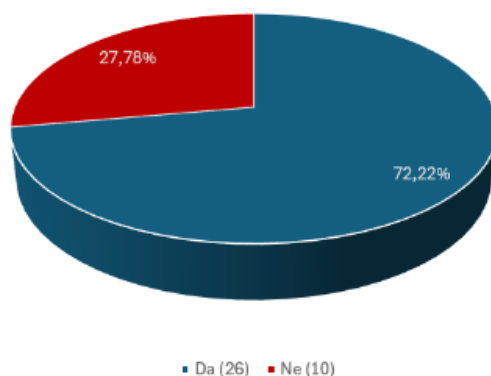

Na pitanje: „Da li na nivou FBIH postoji jedinstvena lista potencijalnih usvojitelja?“, dvije trećine, ili 66,67% ispitanika odgovorilo je potvrdno, iako, prema dostupnim podacima, nažalost, to još uvijek nije urađeno. Stoga, prezentirani pokazatelji s jedne strane možda govore da većina ispitanika nedovoljno poznaje oblast kojom se bavi ili da je s druge strane, moguće govoriti o neozbiljnom pristupu ispitanika kod davanja odgovora na postavljeno pitanje.

Nasuprot navedenom, na pitanje: „Da li na nivou KCSR postoji jedinstvena lista potencijalnih usvojitelja, u okviru koga svi ispitanici su odgovorili potvrdno, uz navođenje da se ista redovno dopunjava i ažurira.

Navedeno potvrđuju i odgovor ispitanika na pitanje: „Na koji način CZSR formira listu potencijalnih usvojitelja?“ u okviru koga, za date odgovore ponuđene sledeće dvije varijante: a) Potencijalni usvojitelji podnose prijavu o namjeri usvojenja djeteta, b) Na neki drugi način, gdje je svih 36 ispitanika odgovorilo potvrdno na varijantu odgovora pod tačkom a.

Grafikon br. 19: Obaveza CSR da potencijalnim usvojiteljima prije stavljanja na listu izdaje listu određeni dokument o njihovoj podobnosti za usvojenje djeteta

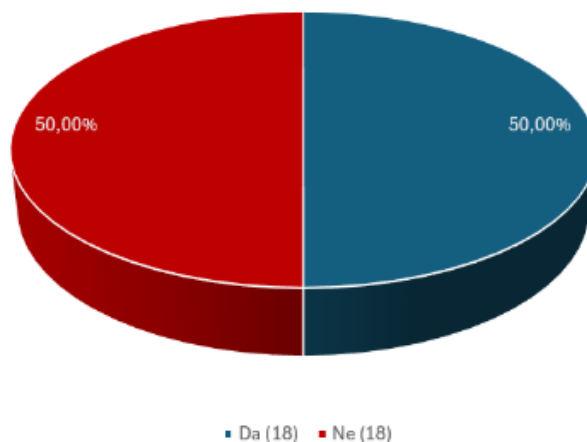

Na pitanje: da li CSR potencijalnim usvojiteljima prije stavljanja na listu izdaje određeni dokument da su podobni za usvojenje djeteta, većina ispitanika, njih 26 ili 72,2%, odgovorila je potvrdno. Podatak da je više od jedne četvrtine ispitanika, njih 10 ili 27,78%, od ukupnog broja 36 ispitanika, odgovorilo negativno može se različito tumačiti. Jedna mogućnost je da neka od službi socijalne zaštite ne izdaje odgovarajući dokument o podobnosti potencijalnih usvojitelja. Druga je da ispitanici nisu upotpunosti upućeni sa ovim dijelom procedure usvojenja djeteta ili da su neozbiljno pristupili davanju odgovora na postavljeno pitanje.

U istom kontekstu, na pitanje: „Da li u odgovarajućem zakonodavstvu FBiH postoji jedinstveno određena definicija djeteta bez roditeljskog staranja?“, svih 36 ispitanika odgovorilo je potvrdno, iako to nije tačno.

Stoga se i ovdje može govoriti o nedovoljnom poznavanju zakonodavstva iz oblasti zaštite djeteta bez roditeljskog staranja ili neozbiljnom pristupu ispitanika u davanju odgovora na postavljeno pitanje.

Grafikon br. 20: Raspolaganje odgovarajućim podacima o ukupnom broju djece bez roditeljskog staranja na nivou FBIH

Na pitanje: da li na nivou FBIH postoje odgovarajući podaci o ukupnom broju djece bez roditeljskog staranja, odgovori ispitanika, u smislu „da“ ili „ne“, dati su u podjednakom broju. Drugim riječima, 18 ispitanika, ili 50% njih, odgovorilo je potvrdno, odnosno odrečno. Stoga se i u ovom slučaju može se govoriti o nedovoljnoj upućenosti 50% ispitanika u navedenom, budući, da prema dostupnim podacima, na nivou FBIH, odnosno u okviru nadležnog odgovarajućeg ministarstva ovi podaci u smislu njihove tačnosti i objedinjenosti, zapravo, ne postoje.

Zaključna Razmatranja

Na osnovu istraživanja u stručnoj i naučnoj literaturi, kao i odgovarajuće analize međunarodnih standarda vezanih za prava djeteta i alternativne oblike zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, te analize zakonodavstva FBiH iz ove oblasti, uz provedeno istraživanje u osam službi socijalne zaštite KCSR Sarajevo, s ciljem da se što je moguće u većoj mjeri traže različiti oblici društvene zaštite djece bez roditeljskog staranja, odnosno alternativni oblici njihovog zbrinjavanja, izvedeni su sledeći zaključci:

- Analiza različitih teorijskih spoznaja prezentiranih u drugom djelu rada pokazala je gotovo jedinstven stav različitih autora, da je porodica primarna zajednica u kojoj se dijete razvija ,raste,socijalizira i usvaja opšte društvene norme. Sve to zahvaljujući brizi,toplini i ljubavi koju djetetu pružaju roditelji, ali i drugi članovi porodice.

- Za razliku od djeteta koje živi s roditeljima u biološkoj porodici, dijete koje je iz različitih razloga lišeno porodične sredine ,odnosno mogućnosti da živi sa svojim roditeljima/roditeljem ima pravo na posebnu pomoć i zaštitu od strane države. Ovo dijete se, posebno u pravnoj literaturi, ali i u zakonodavstvu FBiH naziva „dijete bez roditeljskog staranja“.

- Navedeni pristup, u smislu obaveze društva, odnosno države da pojedinačno o svakom djetetu mora voditi brigu koje je privremeno ili trajno lišeno porodične sredine decidno je normirano u međunarodnim dokumentima, posebno u KPD.

- Zaštita djeteta bez roditeljskog staranja u FBiH normirana je u različitim zakonima, a posebno u PZFBiH, Zakonu o socijalnoj zaštiti i ZOH, kao i brojnim drugim zakonskim i podzakonskim aktima.To, uz nepostojanje jedinstvenog određenja ove skupine djece, utiče i na stanje da na nivu FBiH ne postoji jedinstvena evidencija i tačno utvrđen broj djece bez roditeljskog staranja.

- Analiza zaštite i brige države, odnosno uloge društvenog sistema u zaštiti djeteta bez roditeljskog staranja, kroz istraživanje provedeno u CSR, Sarajevo, koje je prezentirano kroz stavove 36 ispitanika većinom socijalnih radnika zaposlenih u ovoj instituciji, rezultiralo je pokazateljima:

- Od ukupno 8 službi socijalne zaštite, koja su sastavni dio KCSR, njih 7 raspolaže odgovarajućim uputstvom o vođenju evidencije/dokumentacije za djecu bez roditeljskog staranja, koje je prilagođeno jedinstvenom uputstvu usvojenom na nivou FBIH.

- Svih 8 službi socijalne zaštite, odnosno svi profesionalci koji rade na zaštiti djece bez roditeljskog staranja raspolažu individualnom planom zaštite za svako pojedinačno dijete, koji se kontinuirano revidira. Također, sve službe socijalne zaštite posjeduju jedinstvenu dokumentaciju, koja je u pojedinim slučajevima, iz objektivnih razloga, nepotpuna o djeci bez roditeljskog staranja.

- Pojedina djeca bez roditeljskog staranja u okviru svih 8 službi socijalne zaštite nisu obuhvaćena starateljstvom, iako je to primarni oblik njihove zaštite. Ovako postupanje je u suprotnosti sa međunarodnim standardima i zakonodavstvom FBIH.

- Najzastupljeniji alternativni oblik zaštite djeteta bez roditeljskog staranja u okviru KCSR je institucionalni smještaj gdje su u najvećem broju smještena djeca školskog uzrasta, dok je zaštita djece od 0-5 godina starosti najzastupljenija putem njihovog smještaja u hraniteljsku porodicu. Najmanje zastupljen oblik alternativnog zbrinjavanja djeteta bez roditeljskog staranja je usvojenje djeteta.

- U službama socijalne zaštite, odnosno u KCSR poštivanje najboljeg interesa djeteta bez roditeljskog staranja kod primjene nekog od alternativnog oblika njegovog alternativnog zbrinjavanja u svakom pojedinačnom slučaju nije uvijek moguće ispoštovati. Isto stanje je i sa primjenom u zakonu propisanom obavezom da se dijete starije od 10 godina treba pitati za mišljenje, ali i s principom da braća/sestre ne treba razdvajati prilikom obuhvata nekim od oblika alternativne zaštite.

- Službe socijalne zaštite, odnosno KCSR svim potencijalnim usvojiteljima, nakon određenih provjera, u smislu ispunjavanja svih zakonom utvrđenih kriterija, koji ispunjavaju uslove prije stavljanja na listu potencijalnih usvojitelja izdaju odgovarajući dokument o podobnosti.

Uz navedena, ovdje posebno ističemo da provedenim istraživanjem za razliku od posebnih hipoteza, jednim dijelom nije potvrđena generalna hipoteza postavljena u ovom radu. S tim u vezi, cijenimo da su ispitanici najvjerojatnije površno ili zbog nedovoljnog poznavanja materije na neadekvatan način odgovorili na pitanja iz anketnog upitnika. To se posebno odnosi na stavove ispitanika da je institucionalni smještaj najzastupljeniji kod djece školskog uzrasta, dok je kod djece starosne dobi od 0 -5 godina najzastupljenije hraniteljstvo. Ovakav pristup, ili nepoznavanje stvarnog stanja, ali i površnog davanja odgovora na pitanja iz anketnog upitnika kod jednog broja ispitanika, govori i to da je prema ovom istraživanju, što je u suprotnosti s naprijed navedenim, poslije domskog smještaja, najmanje zastupljeno hraniteljstvo. S druge strane, nasuprot navedenom, podaci od Federalnog zavoda za statistiku¹. pokazuju da je u FBiH, zaključno sa 2022. godinom, u hraniteljske porodice smješteno 246 djece od kojih je njih 38 mlađe od 5 godina, dok se u insitucionalnom smještaju nalazi 166 djece mlađe od 6 godina. S toga, se čini da ovaj dio rezultata istraživanja ne pokazuje stvarno stanje o obuhvatu, djece bez roditeljskog staranja navedenim oblicima alternativne zaštite u KCSR, što opet na specifičan način govori i o odnosu profesionalaca, posebno socijalnih radnika o ovoj vrsti istraživanja i potrebi neraskidive povezanosti prakse i teorije socijalnog rada.

¹ 1. V. Statistički bilten, 367, 2023, Sarajevo, str. 38 i 40.

Literatura

1. Ajduković, M., Kregar Orešković, K., Laklija, M., (2007). Teorija privrženosti i suvremeni socijalni rad. Zagreb: Ljetopis socijalnog rada
2. Arula, B., (2006). Problemi djece i omladine u kontekstu ljudskih prava Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Rabic
3. Arula, B., Vidanović, V., Ostojić, A., (2005). Priručnik - edukacija djece bez roditeljskog staranja za samostalan život u lokalnoj zajednici. Banja Luka: Nova generacija
4. Association for Childhood Education International. (2006). ACEI Global Guidelines Assessment: Adapted from the Global Guidelines for the Education and Care of Young Children in the 21st Century.
5. Bašić, S., (2002). Socijalni rad u BiH. Sarajevo: Fakultet političkih nauka, Sarajevo
6. Bowlby, J., (1952). Maternal care and mental health. A report prepared on behalf of the World Health Organization as a contribution to the United Nations programme for the welfare of homeless children, Geneva: University press
7. Bubić, S., Traljić, N., (2007). Roditeljsko i starateljsko pravo. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
8. Buljubašić, S., (2004). Socijalna integracija djece bez roditeljskog staranja. Sarajevo: DES, Sarajevo
9. Ćatić, R., (2004). Porodična pedagogija. Tuzla: Printex
10. Dervišbegović, M., (2003). Socijalni rad teorija i praksa, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu
11. Draškić, M., (2010). Porodično pravo i prava djeteta, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
12. Federalni zavod za statistiku, Socijalna zaštita. Statistički bilteni: 2020., 2021., 2022. i 2023.
13. Franković, D., Pregrad, Z., Šimleša, P., (1963). Zagreb: Matica Hrvatska
14. Habul, U., (2012). Zaštita djece bez odgovarajućeg roditeljskog staranja, Zbornik radova, dani porodičnog prava. Pravni fakultet Univerzitet Džemal Bijedić, Mostar
15. International Social Service UNICEF, (2004). Improving protection for children without parental care – A Call for International Standards,.
16. Janković, J., (1995). Teorijska promišljanja o obitelji. Zagreb: Pravni fakultet
17. Laklija, M., (2011). Pristupi udomiteljskoj skrbi za djecu u svijetu i čimbenici koji utječu na ishode udomiteljstva. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
18. Maleš, D., (2003). Afirmacija roditeljstva. Zagreb: Nacionalna obiteljska politika

19. Miković, B., (2023). Dani porodičnog prava Hraniteljstvo - jedan od alternativnih oblika zaštite, zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, dani porodičnog prava, Pravni fakultet Univerzitet Džemal Bijedić, Mostar
20. Miković, B., (2020): „Tajnost usvojenja“ i pravo djeteta na saznanje vlastitog porijekla u bosanskohercegovačkom zakonodavstvu, Sarajevo: Fakultet političkih nauka
21. Mitrović, D., (1981). Predškolska pedagogija. Sarajevo: Svjetlost.
22. Pašalić-Kreso, A., (2012): Koordinate obiteljskog odgoja. Sarajevo: Dobra knjiga
23. Potkonjak, N., Šimleša, P., (1989). Pedagoška enciklopedija 2. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
24. Salihović, R., (2017). „Socijalna podrška i prihvaćenost djece bez roditeljskog staranja,, Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci
25. Sladović, F., Kregar Orešković, B., Vejmelka, L., (2007). Iskustvo života u dječjem domu: Kvalitativna analiza izjava mladih. Ljetopis socijalnog rada
26. Termiz, Dž., (2002). „Metodologija društvenih nauka“ Sarajevo: Fakultet Političkih nauka
27. Termiz, Dž., (2020). Statistička obrada podatka u empirijskim društvenim istraživanjima, Sarajevo: Fakultet Političkih nauka
28. Unicef, (2017). Konvencija o pravima djeteta.
29. UN, (1989). Konvencija o pravima djeteta, „Službene list SR BiH“ br. 2/92 i 13/94.
30. UN, (2010). Smjernice za alternativnu zaštitu djece. Ured UNICEF-a za Hrvatsku i ministarstvo socijalne skrbi BiH.
31. Vidanović I., (1998). Pojedinaac i porodica. Beograd: Naučno-istraživački centar za socijalni rad i socijalnu politiku FPN
32. Vidanović I., (1998). Terapijski modeli socijalnog rada, Beograd: Naučno-istraživački centar za socijalni rad i socijalnu politiku FPN
33. Vlada FBiH, (2006). Dokument politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodice u riziku od razdvajanja FBiH (2006-2016). Sarajevo: Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH.
34. Žic-Grgat, B., Jelavić, M., (2005). Institucionalna skrb o djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi i perspektive razvoja skrbi o djeci izvan obitelji. Dijete i društvo
35. Wagner, J., A., (2005). Obitelj – sustav dinamičnih odnosa u interakciji. Zagreb: Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u FBiH, „Službene novine FBiH“, br.3/99,54/04, 39/06,14/09

Zakon o hraniteljstvu u FBiH, „Službene novine FBiH“ br. 19/17.

Porodični zakon FBiH, „Službene novine FBiH“, br.35/05, 41/05 i 31/14.

Porodični zakon RS,

Porodični zakon BD, BiH

Popis skraćenica:

BD - Brčko Distrikt

BIH - Bosna i Hercegovina

KCSR - Kantonalni Centar za socijalni rad

FBiH - Federacija Bosne i Hercegovine

KM - Konvertibilna marka

KJU - Kantonalna javna ustanova

KS - Kanton Sarajevo

NVO - Nevladina organizacija

PZBD - Porodični zakon Brčko Distrikta

PZFBiH - Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine

RS - Republika Srpska

UN - Ujedinjene nacije

ZOH – Zakon o hraniteljstvu

Prilog: Anketni upitnik

Anketni upitnik koji imate pred sobom neophodan je segment istraživanja za izradu magistarskog rada pod naslovom „Alternativni oblici zaštite djece bez roditeljskog staranja, s posebnim osvrtom na Kanton Sarajevo“, čija je izrada odobrena na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, Odsjek za socijalni rad.

Podaci dobiveni ovim istraživanjem u kome i Vi učestvujete, popunjavanjem upitnika koristiti će se isključivo u naučne svrhe, uz poštivanje svih etičkih i profesionalnih principa i kodeksa.

Zahvaljujem na razumijevanju i saradnji.

Anketni upitnik

1. **Demografski podaci:** _____

Godina rođenja: _____

Spol: _____

Zanimanje: _____

Poslovi na kojima radite: _____

Radno iskustvo u struci: _____

2. *Broj djece bez roditeljskog staranja koja su evidentirana zaključno sa 2023. godinom u vašoj službi iznosi:*

Pod starateljstvom **DA/NE**

Da li služba u kojoj radite posjeduje odgovarajuće uputstvo o vođenju evidencije/dokumentacije djece bez roditeljskog staranja **DA/NE**

Ukoliko posjedujete uputstva da li je ono jedinstveno za cijelu FBiH **DA/NE**

Da li za svako dijete bez roditeljskog staranja postoji individualni plan zaštite **DA/NE**

Da li se ukoliko postoji individualni plan zaštite djeteta bez roditeljskog staranja revidira **DA/NE**

3. *Da li vaša služba posjeduje jedinstvenu dokumentaciju za svu djecu bez roditeljskog staranja posebno:* **DA/NE**

Tačan datum **DA/NE**

Da li dijete ima poteškoće u razvoju? **DA/NE**

Podatke o staratelju djeteta? **DA/NE**

Podatke o broju kontakata bioloških roditelja i bližih srodnika s djetetom **DA/NE**

Podatke ko je donio odluku o razdvajanju djeteta od roditelja **DA/NE**

4. Da li su sva djeca bez roditeljskog staranja pod starateljstvom? **DA/NE**

5. Za staratelja se najčešće imenuje: _____ (dopuniti)

6. Koji oblici zaštite djeteta bez roditeljskog staranja su najzastupljeniji (zaokružiti):

hraniteljstvo domski smještaj usvojenje

7. Djeca školskog uzrasta najčešće su zbrinuta u: _____ (dopuniti)

8. Djeca mlađe starosne dobi uzrasta od 0-5 godina najčešće su zbrinuta u:
_____ (dopuniti)

9. Najmanje zastupljeni oblik alternativne zaštite djeteta bez roditeljskog staranja je: _____ (dopuniti)

10. Da li je u svakom pojedinačnom slučaju alternativnog zbrinjavanja djeteta moguće ispoštovati njegov najbolji interes: **DA/NE**

11. Ukoliko nije moguće ispoštovati princip najbolji interes djeteta najčešći razlog/zi su:
_____ (dopuniti)

12. Da li dijete u svakom pojedinačnom slučaju ukoliko je psihički i fizički za to sposoban pita te za mišljenje u vezi s oblikom njegovog zbrinjavanja: **DA/NE**

13. Da li se u svim slučajevima braća/sestre djeca koja su bez roditeljskog staranja obuhvataju istim oblikom zaštite bez razdvajanja: **DA/NE**

14. Da li na nivou FBiH postoji jedinstvena lista potencijalnih usvojitelja: **DA/NE**

15. Da li KCSR posjeduje svoju listu potencijalnih usvojitelja: **DA/NE**

16. Na koji način KCSR formira listu potencijalnih usvojitelja:

a) Potencijalni usvojitelji podnose pisanu prijavu o namjeri usvojenja djeteta

b) Na neki drugi način (navesti koji): _____

17. *Da li CSR potencijalnim usvojiteljima prije stavljanja na listu izdaje određeni dokument da su podobni za usvojenje djeteta: DA/NE*

18. *Da li KCSR raspolaže odgovarajućim programom edukacije za hranitelje: DA/NE*

19. *Da li u odgovarajućem zakonodavstvu FBIH postoji jedinstveno određena definicija djeteta bez roditeljskog staranja: DA/NE*

20. *Da li na nivou FBIH postoji odgovarajući podaci o ukupnom broju djece bez roditeljskog staranja: DA/NE*